

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
INSTYTUT STUDIÓW INTEKULTUROWYCH EUROPY ŚRODKOWO-
WSCHODNIEJ UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO
UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE
ШКОЛА УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ВАШИНГТОНА ДС

*«Куди тече українська річка: творчий
універсум Уласа Самчука»*

**ЗБІРНИК ТЕЗ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«КУДИ ТЕЧЕ УКРАЇНСЬКА РІЧКА:
ТВОРЧИЙ УНІВЕРСУМ УЛАСА САМЧУКА»
(ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕННИКА)**

20 ЛЮТОГО 2025 РОКУ

ТЕРНОПІЛЬ

УДК 821.161.2'06.09

«Куди тече українська річка: творчий універсум Уласа Самчука» (до 120-річчя від дня народження українського письменника): збірник тез міжнародної наукової конференції, 20 лютого 2025 року / упоряд. С. Бородіца. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2025. 104 с.

У збірнику представлені тези доповідей учасників міжнародної наукової конференції «Куди тече українська річка: творчий універсум Уласа Самчука» (до 120-річчя від дня народження українського письменника), що відбулася 20 лютого 2025 року в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Дослідники багатогранної творчої спадщини У. Самчука засвідчують тяглість традиції українського самчукознавства в Україні та поза її межами. Важливо, що сучасне вивчення творчості західноукраїнського письменника в діаспорі – видатного прозаїка, публіциста, громадського і політичного діяча здійснюється у вимірах національного буття та світового масштабу. Наукові дослідження літературного доробку У. Самчука крізь призму жанрології, стилю, поетики, рецептивної естетики, наратології, психології творчості стануть вагомим внеском у сучасне літературознавство загалом і сприятимуть формуванню цілісного творчого портрета талановитого митця зокрема.

Видання призначене для філологів і широкого кола читачів.

Збірник тез міжнародної наукової конференції рекомендований до друку Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, протокол №15 від 30 червня 2025 року.

Рецензенти:

1. ПОПЛАВСЬКА Наталія, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.

2. ХАРЛАН Ольга, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету, м. Запоріжжя.

3. ЖУРБА Світлана, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.

Тези доповідей надруковані мовою оригіналу в редакції авторів.

ЗМІСТ

ТВОРЧІСТЬ УЛАСА САМЧУКА: ФЕНОМЕН ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ

БОРОДИЦА Світлана. САМЧУКОЗНАВСТВО В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ
НАЦІОНАЛЬНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....6

ДАЩЕНКО Наталія. КАНОНІЧНА І СИТУАТИВНА МОЛИТВА У РОМАНІ
«ВОЛИНЬ» УЛАСА САМЧУКА.....9

ЛЮБІНЕЦЬКА Марія. ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПАРАДИГМА ТВОРЧОСТІ
У. САМЧУКА.....14

ТКАЧУК Олександр. МОТИВ ДОРОГИ У КНИЗІ СПОГАДІВ УЛАСА
САМЧУКА «НА БІЛОМУ КОНІ».....17

ЯТИЩУК Оксана. УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В РОМАНІ УЛАСА
САМЧУКА «МАРІЯ».....21

КРАВЧУК Вікторія. «ХТО МИ? НАРІД ЧИ ЧЕРНЬ?» – ІДЕНТИЧНІСТЬ
УКРАЇНЦІВ У ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА.....24

ХУДОЖНІЙ МЕТОД УЛАСА САМЧУКА: ПРОБЛЕМИ РЕЦЕПЦІЇ В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

СКУРАТКО Тетяна. ТВОРЧІСТЬ УЛАСА САМЧУКА В
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ СВІТЛАНИ БОРОДИЦИ.....29

ВИШНЕВСЬКА Галина, БІЛА Ілона. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ МОТИВИ У
ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА: ДІАЛОГ КУЛЬТУР ТА ІСТОРИЧНИХ
РЕАЛІЙ.....34

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК УЛАСА САМЧУКА У МОВОЗНАВЧИХ ПАРАМЕТРАХ

БАБІЙ Ірина, ЛУШПИНСЬКА Лілія, СВИСТУН Ніна. ПРОСТІ УСКЛАДНЕНІ
РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ
РОМАНУ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА).....39

НЕСТЕРОВИЧ Юліана. ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В
НОВЕЛІ «РОЗБИТА БОГІНЯ» УЛАСА САМЧУКА.....45

БОДНАР Алла. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ «МАРІЯ» УЛАСА
САМЧУКА.....50

УЛАС САМЧУК-ПУБЛІЦИСТ: СВІТОГЛЯД МИТЦЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ, СОЦІАЛЬНОМУ, ПОЛІТИЧНОМУ АСПЕКТАХ	
<i>ПЕЛЕШОК Ольга.</i> МЕДІАВІДОБРАЖЕННЯ ПОСТАТІ УЛАСА САМЧУКА: КРАЄЗНАВЧО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ГАЗЕТНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ.....	54
<i>ФЕДОРЕНКО Ольга.</i> ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ УЛАСА САМЧУКА.....	59
<i>ФЕДЬКО Ольга.</i> БАРОКОВА ПРОЗА XVII СТ. У ПРАЦІ БОГДАНА ЛЕПКОГО «НАШЕ ПИСЬМЕНСТВО».....	62
МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА В СЕРЕДНІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛА	
<i>СКУРАТКО Тетяна, СЕНЬОВСЬКА Надія.</i> УЛАС САМЧУК: НА СТОРОЖІ ДУХУ НАЦІЇ (МЕТОДИЧНІ ЗАМІТКИ).....	67
<i>КАРАЧ Наталія.</i> СПОГАДИ У. САМЧУКА «НА БІЛОМУ КОНІ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАНТСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	71
<i>ГУДЗ Марія.</i> ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄВОГО І ТВОРЧОГО ШЛЯХУ УЛАСА САМЧУКА.....	74
<i>ГОЛИНСЬКА Марія.</i> ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ.....	77
<i>ВОЙЦІХОВСЬКА Аліна, ГАЛАЙДА Юлія.</i> ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ УЛАСА САМЧУКА).....	81
<i>МОЛОТОК Наталія.</i> СПЕЦИФІКА ШКІЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ «ВОЛИНІ» УЛАСА САМЧУКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ.....	86
<i>ЮЗВА Юлія.</i> ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ.....	90

КРУГЛИЙ СТІЛ
«УЛАС САМЧУК: ІНТЕРПРЕТАЦІЇ»

(для учнів-слухачів Тернопільського обласного відділення Малої академії
 наук України)

МЕРОНЮК Вікторія. ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ В МАЛІЙ
 ПРОЗІ УЛАСА САМЧУКА НА ПРИКЛАДІ ЗБІРКИ «МЕСНИКИ».....95

ГОЙ Софія. КОНЦЕПТ «ЖІНКА»В РОМАНІ «МАРІЯ» УЛАСА
 САМЧУКА.....100

ТВОРЧІСТЬ УЛАСА САМЧУКА: ФЕНОМЕН ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ

Бородіца Світлана,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

САМЧУКОЗНАВСТВО В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Самчукознавство в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка має тривалу історію. Вона пов'язана з іменами відомих в Україні та поза її межами професорів Романа Гром'яка та Миколи Ткачука. Саме їхніми вольовими зусиллями 21 лютого 1993 року була організована і проведена в університеті перша в Україні урочиста академія «Улас Самчук – видатний український письменник ХХ ст.». Її матеріали укладені в однойменний збірник, що засвідчив: у вивченні багатогранної творчості письменника зроблено значний крок уперед: від розгляду проблем формування творчої особистості митця (М. Ткачук, О. Веретюк, М. Козачок і Я. Козачок, П. Сорока, Я. Буяк, М. Герц) до аналізу мови його творів (В. Мельничайко та ін.). Невеликий обсяг цього збірника ніяк не знижує його наукового рівня. То були нові і значущі штрихи до проблемно-синтетичного дослідження прозової спадщини письменника.

Ювілейні та оглядові статті, аналітичні розвідки, дисертаційні роботи творять особливі аспекти самчукознавства – жанрологічний та наративний, що дозволяє твердити: Тернопільський національний педагогічний університет нині вже є Самчукознавчим науковим центром, який очолив свого часу світлої пам'яті професор Роман Гром'як, а належно продовжив його тривання професор Микола Ткачук. У контексті сказаного, вважаю, важливим завданням наукової бібліотеки нашого вишу укласти бібліографічний показник наукових праць викладачів, який налічуватиме чималу їх кількість.

Наголосимо: Роман Гром'як був одним з ініціаторів та укладачів тритомного видання роману-епопеї «Ost» (видавництво «Джура», 2005), презентованого в Тернопільському обласному академічному драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка 19 лютого 2005 року на урочистій академії з нагоди 100-річчя від дня народження Уласа Самчука «Довга дорога до визнання». Професор вважав, що прозова спадщина Великого Українця, майже ніколи не підтримуваного державою, наймасштабніше повинна бути вписана в концепцію національної літератури, особливо в час активізації антиукраїнських тенденцій. Відтак усі наукові конференції, приурочені ювілейним датам, в нашому університеті стали не тільки доброю традицією, а виконують місію: міжвузівська наукова конференція «Творчість Уласа Самчука в контексті європейської культури» (22-23 лютого 2000 р.) до 95-річчя народження письменника; Всеукраїнська науково-практична конференція «Творчість Уласа Самчука в контексті світової культури» (21-22 лютого 2005 року) до 100-річчя від дня народження видатного митця; Міжнародна наукова конференція «Творчість Уласа Самчука в регіональному, національному, універсальному вимірах» (20 лютого 2020 року) до 110-річчя від дня народження видатного митця; Міжнародна наукова конференція «Творчість Уласа Самчука в контексті розвитку світової культури» (19-20 лютого 2015 року) до 115-річчя від дня народження українського письменника.

Ці наукові форуми potwierджують інтелектуальний розмах та дослідницьку глибину, що демонструють їхні активні учасники. Вони дозволяють констатувати: професори Роман Гром'як, а пізніше і Микола Ткачук впевнено ввели Тернопільський педагогічний університет в академічне самчукознавство.

Заслуга обох літературознавців виняткова, оскільки вони – генератори наукових ідей та вихователі молодих самчукознавців в аспірантурі. У 2000 році під пильним керівництвом професора Миколи Ткачука я захистила кандидатську дисертацію «Жанрова структура романів Уласа Самчука в контексті західноукраїнської романної прози 30-40-х років ХХ ст.». Саме він

запропонував об'єкт дослідження та ракурс його розгляду, в результаті чого ми виснували: утворчому доробку У. Самчука є два романи-епопеї, написані у різні періоди його творчості. Коли «Волинь», з 1932 року – часу виходу першої частини «Куди тече та річка», активно досліджується українськими і діаспорними вченими, то «Ost» довго перебував на маргінесах літературознавчих зацікавлень, оскільки незалежній Україні вперше був надрукований 2005 року тернопільським видавництвом «Джура»; відтак вважаємо, що У. Самчук у романі-епопеї новаторськи засвоїв жанрові здобутки європейського роману-епопеї, об'єктивно зобразивши Україну у час кардинальних зрушень, які зумовили трансформацію свідомості українців. Це і визначило жанрову самотність великої прози західноукраїнського митця, його вклад у створення національного роману-епопеї.

Самчукознавчі дослідження в університеті поживалися, коли 2000 року в науковій конференції «Творчість Уласа Самчука в контексті європейської культури» (22-23 лютого 2000 р.) до 95-річчя народження письменника взяли активну участь більшість викладачів тодішнього філологічного факультету (Р. Гром'як, Л. Вашків, О. Веретюк, М. Данилевич, І. Добрянська, Н. Кучма, І. Папуша, В. Ступінський, І. Бабій, З. Бичко, В. Буда), опублікувавши матеріали доповідей у Наукових записках. Серія: Літературознавство (Вип. 6), як-от «Особливості часо-простору в структурі роману “Кулак” У. Самчука» (С. Бородіца), «Засоби розкриття дитячої психології у романі Уласа Самчука “Куди тече та річка”» (Л. Вашків), «Самчукова рецепція Польщі» (О. Веретюк), «Український образ світу у трилогії У. Самчука “Волинь”» (М. Данилевич), «“Дух руїни” у романі Уласа Самчука “Марія”» (І. Добрянська), «Естетична роль кольоропозначень у романі У. Самчука “Марія”» (І. Бабій), «Діалектизми як важлива риса мови художніх творів Уласа Самчука» (З. Бичко). За словами професора Гром'яка, це була «третя хвиля рецепції постаті, діяльності і текстів» видатного українського письменника, що засвідчила пильну увагу дослідників до «особливостей українського художнього тексту» У. Самчука.

Наголосимо, що завжди всі кафедри факультету філології і журналістики долучалися до вивчення літературної творчості У. Самчука. І мовознавці (І. Бабій, Г. Бачинська, З. Бичко, В. Буда, Т. Вільчинська, М. Крупа, Л. Невідомська, С. Панцьо, Г. Панчук, Л. Пархонюк, М. Пігур, О. Штонь), і викладачі кафедри журналістики (Н. Поплавська, Н. Дашченко), методисти (Е. Палихата, Л. Царик) намагаються якомога повніше представити різні аспекти самчукознавства. А професори Роман Гром'як і Микола Ткачук умовно заповідали самчукознавству в бути монографічно плідним, на основі комплексного осмислення всієї спадщини українського письменника сказати нове слово у цій важливій царині (про національні погляди чи про концепцію української національної літератури). Відтак науковий поступ у дослідженні «мистецького генія У. Самчука» (М. Ткачук), належне поцінування усіх сфер його діяльності стане безсумнівною заслугою науковців Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка як самчукознавчого наукового центру.

Дашченко Наталія
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

КАНОНІЧНА І СИТУАТИВНА МОЛИТВА У РОМАНІ «ВОЛИНЬ» УЛАСА САМЧУКА

Роман Уласа Самчука «Волинь», як епічне полотно, дає невичерпний матеріал для спостереження за житейськими істинами та їх осмисленням персонажами. Передаючи духовні цінності волинян, автор відтворює модель українського селянського світу, який органічно живиться від землі і неба. Тому, поряд із величально-розважливою одою скроплений потом і кров'ю поколінь ниві, так виразно вималювані в романі духовні потреби і поривання. Саме ця тема є однією із наскрізних і заслуговує на увагу.

У творі виразно засвідчено, як національна свідомість виробила глибоке розуміння і вкорінення Бога у повсякденному житті, яке послідовно поєднане з природною циклічністю та церковним календарем. У романі згадуються або розгорнуто описуються майже всі християнські свята, які у сюжетній канві твору виступають своєрідним орієнтиром плину часу. Органічне використання лексики релігійно-філософського характеру, без нагнітання відповідної тематики, вимальовує те синтетичне тло, на якому розвиваються думки й концентруються зусилля персонажів твору.

Контекст релігійного світогляду, християнських вірувань і звичаїв створюють номінативні одиниці: численні теоніми, вислови народного мовленнєвого етикету, згадування церковних канонічних книг і книг релігійної тематики, образів, ікон, святих і великомучеників, предметів і понять, пов'язаних із церковним ужитком та обрядами. Цей контекст формують згадування або цілі тексти молитов, ірмосів, кондаків, псалмів, церковних пісень: *Отче наш; Вірую; Ангелу Христов хоронителю; Боже милостивий, будь мені грішній; Господи помилуй; «Рождество твоє, Христе Боже наш»; «Христос воскрес»; «Іже херувими»; «Да ісправіться молитва моя»; «Достойно єсть»; «Блажен муж, єгда славнії ученици»; «Світе тихий, святія слави безсмертного, Отця небесного»; акафіст Ісусу Сладчайшому; «І друг друга об'їмем, і тако вознієм»; «Да воскреснет Бог і расточатся вразі його»; «пасли, пасли пастирі, пасли овци на горі, та й увиділи Божу матір на скалі...»* (про Почаївську Божу Матір).

Молитва – важливий засіб відображення християнського світогляду у романі. З релігійного погляду, зібрані у молитовниках молитви вважаються традиційними, або канонічними. У романі «Волинь» спостерігаємо й ситуативні молитви – сокровений вияв релігійного духу. Їх можна назвати мимовільними чи спонтанними. В центрі уваги таких молитов, викликаних внутрішнім станом героя, – духовні потреби і глибока сповідальність. У таких особистих розмовах із Богом присутні елементи канонічних молитов, релігійно-філософська лексика. Пор. у «дитячій насущній молитві», навіяній притчею про

великомученицю Катерину: *Боже! Створи чудо! Дай змогу пройти снігові засипи, непрозору ніч, мовчазне поле, темне село. Відчини брами далеких овидів, з палацами і людьми, що носять на собі тонкі і чисті тканини і мають сили наказувати вікам* [1, с. 249]. Або в іншій спонтанній молитві, сповненій вдячності за буття: *Господи! Візьми мене за руку і веди, і покажи сокровенні свої діла, твої таємниці, розкрий мені сили паростків, що витикаються з нічого і пнуться догори, покриваючись барвою, наповнюючись соками, насичуючись запахом сонця. Як радісно бути твоїм слугою, кохати творіння твоє, брати від нього малу частину сили і також жити* [1, с. 122].

У богословському сенсі змістом молитви завжди є розмова з Господом словами прослави, подяки, перепрошення, прохання. Постійне шукання шляхів і способів пізнання Бога і порозуміння з ним зумовлює потребу звернутися до Всевишнього словами не канонічної молитви, а власними, молитися про все, що лежить на серці. Природно, що в таку молитву потрапляють найбільш насущні блага, особисті сенси. Наприклад, внутрішній світ Володька виявляється, зокрема, у його дитячих і юнацьких молитвах, які переростають у глибокодумні звертання-розмірковування, близькі до медитативних, й поєднують два начала духовності – філософське та інтуїтивне: *А коли ти, Боже, деś є коло мене й розумієш мої бажання, вділи мені не багато... Непомітно – дрібну частку своєї мудрості вділи, і я вже благословлю твоє велике ім'я. І я піду по цій землі, починаючи від цієї чорної скиби, і буду там і там – геть по широті сіяти чудовий твій глагол во ім'я Правди і Честі. Пішли мене куди хоч. Я піду й буду скрізь так, як мій батько зерно, сіяти добре, розумне, чесне слово... Потрібне слово, конечне слово* [2, с. 54]. Як і канонічна молитва, цей внутрішній монолог містить прохання, прославу, обіцянку.

Узгодженою із канонічними елементами є внутрішня молитва головного героя, породжена враженнями від Шевченківського концерту. Тут і звертання (*Великий творче неба і землі!; Боже Великий!; Творче Всесвіту; о Боже*), і блага (*знипошли, благослови ж, благаю*), і прохання (*дай очам узріти Правду від Духа Твого ізшедшу; відкрий вуха всім живим; пошли згоду, мир,*

пошли їм свободу... розум, силу і хоробрість), і хвала (*Хай тричі буде благословенний той день, коли родилось те слово* (шевченкове); *Та буде святе ім'я твоє во віки вічні!..*) [1, с. 483-484]. Показово, що у романі засвідчено такий стан головного героя, коли він висловлює подяку Богові за духовне зростання: *Боже, приношу дяку тобі, що родився в час, коли родиться віра моя – в Тебе, в Батьківщину, в Працю* [1, с. 562].

Описане автором релігійне середовище можна б назвати середовищем виховання віри. Здається, не тільки приклад побожного життя батька-матері, родини і всієї околиці виховують Володька, але й навіть поля, пасовиська, густі ліси, повільна волинська річка також спонукають до молитви-розважання, споглядальної молитви, молитви-надії. Часто ці роздумування переходять від благання до хвали. Такий стан викликає у головного героя замилювання батьками, природою, своїми спостереженнями і пізнанням світу.

Зразком для наслідування для Володька був батько, якого той боготворив. Ці особи – Бога і батька – нероздільно існували у Володьковій уяві, душі, тому й те, як молився Матвій, імпонувало хлопцеві: *зняв кашкета; поклав потрійно знак хреста, почав вголос промовляти молитви, бив себе кулаком в груди; молиться він довго, сорокاته «Господи помилуй», та ірмоси, та кондаки всілякі, широко і уважно хреститься* [1, с. 107].

Мати ж у всьому була прикладом старанності, глибокої відданості традиціям, любові до рідні та до рідного краю. Це відображено й у тому, як вона молиться: *Вона вкладає в молитву огонь своєї могутньої любові, краплини крові свого серця, свої гарячі сльози, цілу, як є, себе; Найщиріше й найспокійніше молиться мати... поволі, виразно, шепотом, переказує всі, які знає, молитви, б'є глибокі, до самої землі, поклони, іноді вдаряє правим кулаком у груди* [1, с. 107-108]; *Мати... стоїть перед образами і довго в темноті шепоче. Той шепіт зветься молитвою. Хто знає, що твориться в її великій душі, але Володько виразно чує, що мати молиться за нього* [1, с. 406].

«Предметом» молитви головних персонажів роману найчастіше виступають *здоров'я, продовження віку, ласка, мир, воля, свобода, розум, сила,*

хоробрість слова, правда від Духа твого ізшедша, згода, мудрість, змога принести жертву, чудо, брами далеких овидів, а також конкретні прохання-звертання, наприклад Насті: *Господиеньку! Господиеньку! Коли б ти мені хоч одну дівчинку було послав, а то все оті бахурі* [1, с. 8] тощо.

Різними за структурою і «предметом прохання» є молитви батьків Володька. Усі Матвієві потаємні й втілені бажання (як і справи) пов'язані із господарюванням і піклуванням про майбутній статок дітей, а відтак «предметом прохання» батька переважно є земля – запорука сталості й достатку. При цьому батько покладається як на свою силу, здоров'я, працю, так і на Божу допомогу: *коли б Господь продовжив віку, то сили ще поки старчило б* [1, с. 19]; *з Богом за працю візьмуться* [1, с. 74]; *Земля дар Божий – хто оре, той має* [1, с. 85]; *Змочить її (землю) потом і кров'ю і не забудьте заповітів Бога вашої душі* [1, с. 495] і под. Відзначимо, що розмова Матвія з Богом не відхиляється від обов'язкових для християнина ритуалів: він промовляє канонічні молитви перед сном, на великі свята перед вживанням їжі; відвідує церкву у неділю і свята; читає Святе письмо; дотримується вироблених у народі християнських звичаїв тощо.

Дружина Матвія – Настя – звертається до Бога також традиційно, промовляючи усталені (канонічні) молитви. Однак її емоційна натура поривається висловити думки власними словами, особливо коли назріває необхідність опікуватися духовними потребами: *Боже великий. Ти бачиш нас і наші турботи. Допоможи нам. З великої своєї ласки вділи нам частину щастя і благослови наші починання. Благослови, Боже, його, мого малого сина і пошли йому ангела свого, щоб хоронив його від усього злого. Поможі йому в науці і виведи в широкий світ, де більше місця, як у нас* [1, с. 406].

У спонтанних молитвах виявляються авторські волюнтативи або волюнтативи персонажів, виражені дієсловами в наказовому та дійсному способах: *візьми за руку; веди, покажи, розкрий сили паростків; не допусти, щоб моя доня отако все життя дибала; краще вже пішли смерть; допоможи; вділи; благослови; пошли; виведи; зниспошли; дай узріти; благаю; відкрий; хай*

росте; постав; подай; охорони; поведи; сотвори; відчини; хай не зійде на безпуття, приношу дяку; благословляю твоє велике ім'я та ін. Подібні волевиявлення становлять обов'язкові елементи будь-якої молитви: прохання нагальної потреби, прохання врятувати від зла і спокус, вшанування Бога тощо.

Основою творення спонтанних молитов героїв є загалом релігійний контекст роману «Волинь» Уласа Самчука. Вони відтворюють природну потребу людини спрямовувати свої думки до образу Божого. А спонтанна молитва, так багаторазово творена героями роману, засвідчує органічне втілення у слові прагнення вивільнити вітальну енергію. Безпосередність творення молитви свідчить про походження цієї енергії як із особистого досвіду і переживань, так і з традицій, укорінених у народі.

Список використаних джерел

1. Самчук У. Волинь : роман у 3 ч. Київ : Дніпро, 1993. Т. 1. 574 с.
2. Самчук У. Волинь : роман у 3 ч. Київ : Дніпро, 1993. Т. 2. 334 с.

Любінецька Марія,

кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПАРАДИГМА ТВОРЧОСТІ У. САМЧУКА

Мистецтво, народжене на планеті Ді-Пі, наскрізь екзистенційне. Яскравим прикладом є роман Уласа Самчука «Чого не гоїть огонь» – глибокий філософський твір, що висвітлює боротьбу Української Повстанської Армії за незалежність України під час Другої світової війни. За словами Плетенчук Н., екзистенційна парадигма у творчості Уласа Самчука характеризується синкретичним поєднанням філософських ідей Жана-Поля Сартра та антеїстичного екзистенціалізму Юрія Шереха [1]. Останній, працюючи над літературознавчим аналізом повісті Юрія Косача, дійшов висновку, що ідеї Ж.-П. Сартра стали лише поштовхом до створення та осмислення українського

варіанту екзистенціалізму – антеїзму – суть якого полягає у тому, що тут немає зацикленості на собі, «самозамикання», натомість – це відшукування опори, джерел стійкості та боротьби. Тому акцент падає не тільки на індивідуальну свободу вибору та відповідальність людини за своє існування, але й на національну місію патріота у загроженому часі. У романі «Чого не гоїть огонь» головний герой Яків Балаба (Троян) постає як символ цієї свободи, який стоїть перед важливими життєвими виборами та приймає рішення, що визначають його подальшу долю. Улас Самчук зображує героя у тісному зв'язку з історичними подіями, де кожен день ставить його перед непростим вибором. Ця боротьба за виживання та свободу відображає екзистенційний погляд на життя як на постійну боротьбу та пошук сенсу всередині хаосу. Прикметно, що герой роману не просто бореться за своє існування, але за можливість творити краще майбутнє, що виводить проблематику на вищий, етичний рівень.

У романі описано, як раптово починається війна. Центр міста зруйновано, приходить хаос, дикий страх та відчай. Щоб боротися за свободу, Яків бере в руки зброю. Так селянин стає воїном. «...абсолют Самчука – селянин-хлібороб, який віками працює на своїй землі, замкнений в її обшир, творить свій внутрішній світ з просторовою вертикальною віссю «земля-небо», органічно зв'язаний з архетипом *Magna Mater*, і явище війни чи революції для нього неорганічне, чуже, тимчасове (генетично й історично)» [3]. Екзистенційна парадигма роману обіймає два аспекти: простір існування і час існування. Окрім того, що автор змальовує конкретний простір (Рівне, Дермань та Київ), все ж основною є внутрішня фокалізація, що передає ментальні стани та духовне зростання Якова Балаби. Він всім єством ненавидить війну, яка руйнує та нищить людські долі та цілі покоління.

У першій частині роману домінує етичний аспект, що відповідає особливостям філософського екзистенціалізму. Головний герой Самчука дотримується принципу правди, уникаючи будь-яких ідеологій, рухів чи течій. Автор описує його так: «Був людиною честі... Не зносив насильства. Не був для такого роджений. І тут уже ніякі доктрини. Тут уже його людське» [5].

Однак якщо спочатку дійсність сприймається, як абсурдна, то у другій частині починається бунт, народження людини, яка чинить спротив. Третю частину Н. Перенчук називає «гуманізмом дії», тобто конкретна реалізація філософії українського резистансу» [3].

Перебуваючи у стані війни, ми прагнемо шукати відповідей у минулому. Здається, устами Трояна Улас Самчук нам підказує, що характерною історичною рисою українців є внутрішня несформованість. Саме тому, на його думку, вони пережили «сотні років перманентної війни фактично в порожнечу і мільйони розірваних, мов старі лахи, душ, що за дрібничками не бачать сонця»[5]. Упродовж тексту Яків усвідомлює, що справжній боєць прагне справедливості, адже на його стороні правда і закон. Тому він закликає своїх воїнів діяти свідомо, як реалісти, а не стихійно, як непоправні мрійники. За авторською концепцією, людина зігрівається вогнем рідної землі, який їй не шкодить, але є кривди, які «не спалиш огнем, не вцілиш наганом. Українська земля не увігнеться ні під якими дивізіями!» [5].

Образ Трояна – могутнього, непереможного та здатного на будь-яку самопожертву – втілює ідею антеїстичного екзистенціалізму. Він виховує своїх воїнів, звертаючись до трьохсотлітньої роки історії, упродовж якої наша нація знову і знову проходила ті самі випробування. Причина цієї трагедії в тому, що українців роздирає не стільки зовнішній ворог, скільки внутрішні суперечності: «рана наша не на тілі, а в... дусі» [5]. Саме тому Троян закликає своїх побратимів подолати рабську психологію та безґрунтянство. Генії, до яких належить Улас Самчук, будять душі народу. Прокидаймося, бо настала пора завершити цю війну з одвічним ворогом, аби не передати її нашим дітям.

Список використаних джерел

1. Курінна Н. Художня специфіка наративу в романі «Чого не гоїть огонь?» Уласа Самчука. URL: <http://lib.pu.if.ua:8080/handle/123456789/17952>.
2. Плетенчук Н. Самобутність авторської моделі світу в романістиці Уласа Самчука. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25093/1/%D0%9F%D0%BB%>

D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9D..pdf.

3. Плетенчук Н. Поетика світомислення Уласа Самчука: ареш. дис. канд. філол. наук : 10.01.01, Івано-Франківськ, 2002, 21 с.

4. Самчук У. «Чого не гоїть огонь?».

URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=229>

Ткачук Олександр,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

МОТИВ ДОРОГИ У КНИЗІ СПОГАДІВ УЛАСА САМЧУКА «НА БІЛОМУ КОНІ»

У сучасному літературознавстві використовується термін література мандрів, що вказує на велике поширення сюжетів з подорожжю в структурі твору та підкреслює «помежовий характер явища та його інтенції до проникнення в різні сфери культури» [4, с. 6]. Справді, художня природа мотиву мандрів дозволяє його залучати до різножанрових творів. Не виключенням є мемуарна, автобіографічна література, адже вибір *життєвого шляху* суголосний мотиву дороги. Можна стверджувати, що останній є сюжетотворчим у книзі спогадів Уласа Самчука «На білому коні». Життєві перипетії автора, змальовані у книзі спогадів, пов'язані з напівлегальною, а часто небезпечною подорожжю на схід, в Україну, яка була звільнена від радянського панування. На цей аспект звернула увагу Тетяна Черкашина: «Мотив дороги й контрастних компаративних опозицій стають визначальними для опису його тодішнього життя» [3, с. 158]. У творі описано шлях письменника з Праги аж до Києва, при цьому автор зосереджується на описі людей, яких зустрічає на шляху, змальовує міста та села, а також вдається до численних відступів.

На думку М. Гнатюка, у мемуаристиці Уласа Самчука спогади «побудовані за законами суто літературної творчості, вони поєднують реальне і художнє, написані мовою очевидця» [1, с. 16]. Саме на літературний бік повісті «На білому коні» хочемо звернути увагу в нашій розвідці. Як відомо, мотив подорожі має міфологічну основу, починаючи від фантастичної казки, в сюжеті якої В. Пропп виділив ключову роль подорожі героя, до сучасних творів, які аналізуються як варіація подорожі героя, з усіма її елементами міфу.

У сюжеті книги спогадів У. Самчука зустрічаємо міфологічні етапи подорожі героя: звичайний стан, заклик (нестача), випробування, зустріч з помічником, суперником, тощо. Є й чітко прописана нагорода, тобто об'єкт, якого прагне герой. У нашому випадку він хоче потрапити до Києва як символічного центру України. Оповідач у двох ретроспекціях згадує попередні невдалі спроби потрапити у столицю. Спочатку на навчання через спробу нелегального перетину кордону й другий досвід – відмова радянської влади впустити ідеологічно ворожого письменника. Київ – це «стара думка, мрія, фантазія, сон, фата-моргана» [2, с. 217], яка втілює державницькі сподівання й бачення особистої реалізації як українського письменника. Вже на початку оповідач розмірковує над трагедією свого покоління – вигнанців та втікачів. Друга проблема, яка переслідуватиме його і в Україні – це поділ українського проводу на два табори. Що спонукає вирушити героя в дорогу? Цим закликом є чутки про війну на сході, що обговорюються з кожним знайомим. Це сподівання й застереження, сумніви, що нічого не вийде з того для українців. Показовим в цьому є монолог Юрія Клена переданий невластивою прямою мовою. Пошуки відповіді на питання, як діяти у таких умовах, хвилюватиме оповідача у цілій історії. Поштовхом до дії для героя є коротка телеграма Олега Ольжича з Кракова «Приїжджай негайно» [2, с. 17].

Подорож Польщею сповнена спогадами про минуле. Ми дізнаємося, що саме після дезертирства з польського війська розпочинається новий етап життя У. Самчука. Він займається самоосвітою, знайомиться з німецькою інтелігенцією, розвивається як письменник. Поглиблюються знання,

розширюється кругозір, виходять друком твори. Для У. Самчука це символічний Захід, якого він прагнув у дитинстві, відчуючи дисгармонію поневоленого буття українського народу. Ці роки зростання в колі західноєвропейських інтелектуалів та час перебування в Празі є тим станом рівноваги, місце з якого герой вирушає у світ, «іти по слідах війни на той наш зачарований Схід» [2, с. 61]. Справжня батьківщина, місце дитинства з'явиться у творі набагато пізніше і символізуватиме повернення додому.

Зрозуміло, що структурні елементи подорожі герояу спогадах реалізуються не так повно й послідовно як у казці чи міфі. Неминуче впливає й сам життєвий матеріал, реальні події, однак оповідач відіграє ключову роль у формування наративу. Його рефлексії мають когнітивний характер, осмислюється історичні події, він подає оцінні судження, вводить ретроспекцію і водночас фіксує переживання та тривоги під час подорожі. При цьому оповідач не забігає наперед, у тексті присутні лише поодинокі пролепсиси. Наприклад, двічі згадуються добрі стосунки з Д. Донцовим і з приміткою, що згодом вони зіпсувалися. У текст вводиться лихе передвіщування під час виїзду, але присутні лише натяки на трагічну долю Олени Теліги. Оповідач хоче зберегти ілюзію часу оповіді та подій. Це враження підсилюють пригодницькі мотиви, які розпочинаються з моменту переходу через річку Сян колишнього кордону між Польщею і вже без радянської влади Україною.

Перед Уласом Самчуком та Оленою Телігою постають численні випробування. Транспорт відсутній, необхідно шукати місце для ночівлі, а перебування їхнє по суті незаконне. Як і в чарівній казці тут є свої дарувальники, союзники. Більшість з них чули про письменника Уласа Самчука – їх радо приймають на ночівлю, з труднощами знаходять дефіцитний транспорт. Починаючи від Львова, численні зустрічі зі знайомими та однодумцями. Натомість ворогами виступають представники окупаційною влади. Цілий розділ Самчук назвав лаконічно «Німці». Стосовно пояснення їх дій письменник відходить від лінійної оповіді, а подає відомості з документів нацистів, які стали відомі після війни. З часу видання газети «Волинь» йому

доводиться тісно взаємодіяти з новою владою, яка поступово посилює свій тиск на українство. Його своєрідним ментором виступає керівник відділу пропаганди Фріц Вайс, який пояснює політичну ситуацію, а сам оповідач часто грає роль трікстера, адже хитрощами змушений добиватися від влади свого. Тим більше, що доводиться рятувати людей від арешту.

Дискурс подорожі в книзі спогадів розгортається і в описі топосу, містечок, сіл тощо. Це відкриття нового, адже пройшло більше 14 років, як він ступив на рідну землю. Навіть мала батьківщина – Тилявці і Дермань постають у новому світлі через наслідки радянського панування. Ще більше здивування викликає побачене в підрадянській Україні.

Таким чином, у наративі мемуарної повісті Уласа Самчука «На білому коні» мотив подорожі взаємодіє з мотивом самопізнання, що символічно виражено через осмислення автором опозиції Захід – Схід. Оповідач спогадів є втілення архетипу героя, який, як і в класичних оповідях, діє в міфологічній структурі подорожі. В умовах війни та невизначеності перед героєм постає проблема ідентичності, що виражається в осмисленні ролі особистості на шляху державотворення в несприятливих умовах. Цікавим в цьому плані є імінологічний аспект твору, адже Улас Самчук міркує про представників інших народів, що потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Гнатюк М. Волинь на перехресті подій ХХ століття (на матеріалі мемуарного циклу Уласа Самчука «На білому коні», «На коні вороному»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2017. Вип. 65. С. 15-19.
2. Самчук У. На білому коні: спогади. Львів. Літопис Червоної Калини, 1999. Ч.10-12(97-99). С. 5-229.
3. Черкашина Т. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія: монографія. Харків: Факт, 2014. 380 с.
4. Шульгун М. Сучасна література подорожей: метажанр, типологія, імагологічний аспект: монографія. Київ: Тальком, 2016. 416 с.

Ятищук Оксана

кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА

«МАРІЯ»

Роман Уласа Самчука «Марія» є однією з важливих творів української літератури XX століття, який не лише порушує питання історичної і соціальної реальності того часу, але й глибоко занурюється в тему національної ідентичності. У цьому романі автор через долю головної героїні, Марії, та її родини, досліджує складні аспекти української самосвідомості, що формувалися в умовах глибокої національної та культурної кризи.

Дія роману «Марія» відбувається на початку XX століття, коли Україна перебувала під гнітом різних імперій, а національна свідомість українців була під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. Цей період характеризувався численними спробами боротися за незалежність і самовизначення, але й водночас невизначеністю в питаннях національної ідентичності.

Улас Самчук через образи героїв і події, які розгортаються в його романі, майстерно відображає психологічний стан українців, які опинилися між двома світами – між підданством імперії та прагненням до національної свободи. Він показує, як ці обставини формують у свідомості простих людей уявлення про себе, свою роль у світі і своє місце в історії. Герої його роману «Жиють спокійним селянським життям. Сіють, збирають збіжжя, святять паску і кожний день зустрічають і проводять сонце» [3, с. 60].

Марія, головна героїня роману, є образом, що втілює саму Україну. Її особисті переживання і боротьба стають метафорою боротьби за національну самосвідомість. Вона – проста селянка, але її доля є не просто долею окремої

людини, а символом цілої нації, що шукає своє місце у світі: «Стане в своїй убогій хатині перед образами, он Мати Божа – спомин минулого, згорне на грудях руки і молиться. Вона вдячна Богові за соняшний день, за радість стояти з приложеною до чола долонею і захищатися від променя...» [3, с. 71].

Улас Самчук зображує Марію як людину, яка переживає внутрішній конфлікт, пов'язаний з її національною приналежністю. Вона намагається знайти гармонію між своїми особистими прагненнями та громадським обов'язком. Її образ глибоко пронизаний символізмом, оскільки її страждання, сприйняття несправедливості і боротьба за щастя стають частиною більшого процесу національного пробудження.

Марія стає тим символом, який поєднує духовне і матеріальне начало, між якими балансувала українська нація в епоху колоніальних обмежень. У той час, коли національна ідентичність була часто під загрозою з боку великих імперій, Марія виступає як носій української культури, традицій і мови, що є основою національної самобутності: «Вечори хутірські, коли сонце остаточно згасне, лунко стає і, коли співаєш, голос в'ється і обнімається з зорями. Марія підніме високі груди й виведе... Дзвенить, дзвенить її моторна, запашна пісня, й носить над полями, чайкою в'ється, розсипається лунами дзвонотонними...» [3, с. 12].

Особливу увагу в романі Улас Самчук приділяє мовній проблемі, адже саме мова є однією з основних складових національної ідентичності. Самчук описує ситуації, коли українці намагаються утримати свою мову в умовах, коли панують чужі мовні й культурні впливи: «- А-а! Здравствуй! Как поживаєш? Що ж, саломяной вдавой осталась?.. (...).

Хіба вона знала, що на це сказати? Коли б хоч по-людськи говорив, а то бозна-як...» [3, с. 62].

У «Марії» мова виступає як інструмент самоідентифікації. Герої роману часто мають на меті зберегти свою рідну мову, що є виразом їхньої належності до української культури. Однак, у той самий час, вони стикаються з викликами, коли їхнє мовне середовище стає більш політизованим, і мова стає не лише

засобом спілкування, а й символом боротьби за незалежність: «Матроство забувається і він стає людиною. Поволі забуває матюки, переходить на рідну мову, яка вертає йому родинний утлоу» [3, с. 72].

Роман Уласа Самчука також виявляє, як національна ідентичність передається через покоління. Образи батьків і дітей, їхні стосунки в сім'ї, взаємодія з рідним селом і природою – усе це є основою формування української самосвідомості. Улас Самчук не лише показує особисту боротьбу своїх персонажів, але й розкриває колективну пам'ять, що зберігається в родині, у культурних традиціях, у народній пісні, у вірі: «Гнат купив Домасі чоботи. Чоботи купувалися для матері молоді, але матері не було...Домаха тішилася подарунком, але до чобіт треба співати... Як же вона буде співати своїм старим голосом.

- За мене, людоньки, проспівас Марія. Сядь-но, дитино! Ти ж вмієш, ні?

Марія сіла за стіл. Одягнута і зав'язана по-молодицьки. На голові попеляста шовкова хустка, перев'язана червоною стрічкою. На шиї багато справжніх дорогих коралів. (...).

Перед нею, на великому тарілі, перев'язані стрічкою, чоботи. Марія дивиться хвилину на них. Гості замовкають. Робиться зовсім тихо, і, піднявши високо повні груди, Марія сильним, дзвінким голосом починає:

Ото ті чоботи, що зять дав,
А за ті чоботи дочку взяв...
Чоботи, чоботи ви мої,
Наробили клопоту ви мені...» [3, с. 40].

У романі Уласа Самчука «Марія» українська ідентичність постає як складний, багатогранний процес, який тісно переплітається з історією, культурою, мовою та духовними цінностями народу. Через образ Марії, через переживання героїв, Улас Самчук майстерно передає болісний, але водночас сильний процес формування національної самосвідомості, що відбувається в умовах соціальних і політичних змін. Роман показує, як важливо зберігати свою

ідентичність, навіть коли зусилля по збереженню національної культури здаються безнадійними. «Марія» – це не лише історія однієї жінки, а й історія цілої нації, що знаходить своє місце у світі, не зважаючи на всі труднощі та випробування.

Список використаних джерел

1. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: В-во Портал, 2024. 416 с.
2. Жулинський М.Г. Нація. Культура. Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури. Київ: Наукова думка, 2010. 560 с.
3. Самчук У. О. Марія. Хроніка одного життя: роман / підгот. тексту та післямова С. П. Пінчука. Київ: Український письменник, 1999. 189 с.

Кравчук Вікторія,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
викладач Шумської філії МАН України,
Шумський ліцей Шумської міської ради

«ХТО МИ? НАРІД ЧИ ЧЕРНЬ?» – ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА

На сучасному етапі розвитку України особливої актуальності набуває питання національної ідентичності та єдності. Відродження та активізація національної свідомості у всі часи виступала чи не найголовнішим фактором збереження та розвитку націй, їхньої ідентичності. Чинником утворення власне української ідентичності поміж всього іншого стала українськість сприйняття, розуміння та ототожнення себе з нею в її етнічному, культурно-мистецькому, громадянсько-політичному вияві.

У процесі розбудови незалежної держави ми шукаємо дієві засоби виховання молодого покоління в дусі патріотизму та національної відповідальності. Особливу роль у цьому відіграє українознавство й українська

етнопедагогіка, що стали важливою складовою творчої спадщини Уласа Самчука (1905-1987) – видатного письменника, мислителя, громадсько-політичного діяча. У його працях відображені ідеї, що гармонійно поєднуються з основними принципами народознавства: плекання національної самосвідомості, любов до рідної мови, утвердження національної символіки, пошана до духовних цінностей і культурної спадщини.

У художній спадщині Уласа Самчука втілені національні та загальнолюдські духовні цінності, розкрита система основних компонентів духовного світу особистості, яка формується в процесі реалізації національного виховання: національна психологія, національний характер і темперамент, спосіб мислення, етика і мораль, естетика, філософія, світогляд, ідеологія, особливо слід виділити національну свідомість і самосвідомість.

Самчук переносить власну відданість Україні на образи своїх героїв, вбачаючи в цьому одну з визначальних рис національно свідомого громадянина. Проблема самосвідомості нації, згідно з філософськими міркуваннями митця, є основою для глибшого пізнання особистістю самої себе. Як зазначає автор: «...самосвідомість нації – це така реальність, пізнання якої дозволяє людині у більшій мірі пізнати саму себе... Акт самосвідомості нерозривно пов'язаний із проблемою вибору...» [6, с. 18]. Літературознавець Р. Гром'як зазначає: «...У. Самчук у центр своєї світобудови постійно ставив батьківщину (Дермань – Тилявку – Волинь) і Батьківщину – Україну в колі слов'янських народів. Відповідно система його персонажів розросталася в міру того, як сам автор віддалявся від отчого порогу, рідного села, волинського краю, українських теренів; знову повертався до них та й, зрештою, повторно й назавжди залишав їх як фізичні величини, несучи їх образ в душі» [1, с. 8].

У. Самчук теж регулярно культивує поняття національної ідентичності, аналізує його вагу. І. Руснак зауважує: «Окрім зовнішнього був ще й ворог внутрішній – національна несформованість, що виразно проявляла себе у комплексі малоросійства, загумінкованості, другосортності. На думку У. Самчука, сотні років перманентної війни виявилися даремною справою» [2].

Розвиток національної самосвідомості у творчості письменник транслював з життєвої філософії. «У цьому контексті Улас Самчук – одна з найбільш контроверсійних постатей, на прикладі якої можна осмислювати проблему національної тожсамості. У творчій біографії письменник поєднав кілька важливих ідентичностей, взаємовплив яких властивий для парадигми митця ХХ ст., надто ж – в українському інваріанті» [3].

Важливим фактором осмислення поняття українськості у творчій біографії У. Самчука є подолання регіонального чинника та його заміна у власних рефлексіях загальноукраїнським генотипом. Письменник завжди прагнув пізнати сучасне українство у широкому сенсі, хоча й розумів суперечність культурних свідомостей «східняків» та «західняків». Його головне питання – «Хто ми? Нарід чи чернь?» – є викликом для кожного українця, спонукаючи до роздумів над власною роллю у формуванні нації.

У есеї «Нарід чи чернь?» 1941 року письменник рефлексує на тему народної свідомості та самопізнання. Ключове запитання щодо становища українців прочитується вже у назві статті. Тези У. Самчука підводять нас до роздумів, чи справді може українське суспільство претендувати на звання нації у його повному об'ємі. «Хто ми? Нарід чи чернь? Нація чи маса?... Організована, свідомо, вигранена збірна одиниця чи юрба без'язиких і безликих постатей?» [4]. В есе Улас Самчук ставить важливе питання: хто є справжнім носієм національної свідомості та хто поведе Україну до майбутнього – народ чи чернь? Тут відчитуємо Самчукове розуміння поняття народу. Його він наділяє означеннями організований, свідомий, вигранений. Важливість поняття національної самосвідомості письменник прирівнює до поняття власної гідності та моральних категорій, ставить в один ряд. «Що за національна свідомість? Чи це, скажемо, те саме, що мішок картоплі? І їсти того не можна, і діди наші цілком вільно жили, будучи національними туманами, то чому ж не можемо лишитись і ми такими? Не торкати національної свідомості, не відшліфовувати себе, бути національною протоплазмою – ось ідеал національно несвідомого осібняка» [5].

У. Самчук намагався передати складність формування національної свідомості. У його романах простежується два типи українців:

- свідомий громадянин (нарід) – людина, яка усвідомлює свою приналежність до нації, бореться за її розвиток і незалежність;
- пасивна маса (чернь) – населення, яке приймає гноблення, не чинить опору і живе без ідеалів та національної гордості.

Яскравий приклад таких персонажів – головний герой роману «Волинь» Володько Довбенко, який проходить шлях від несвідомого селянина до активного борця за українську справу.

У. Самчук доходить дуже гіркого і невтішного висновку: українство для нього є саме черню і юрбою, бо більшість людей втратили два найголовніші елементи, які могли б зробити їх саме нацією, народом. За Самчуком, ці найважливіші елементи – це людська гідність і національна свідомість. Що ж призвело до таких руйнівних, страшних наслідків? – ставить сам собі і читачеві питання автор. Руйнування національної свідомості корениться у русі самої історії: влада, яка панувала на Україні, проводила не лише певне економічне, а й – що найстрашніше – ідеологічне, духовне насилля. «Всяка влада... лиш доводила нам, що ми – не ми, а щось інше. Це було постійне ламання нас, нищення нас», – говорить Улас Самчук [7].

Письменник не лише фіксував події свого часу, а й намагався вплинути на формування українського характеру. Його творчість є закликом до боротьби за націю, за право бути українцем. У. Самчук критикував пасивність і байдужість, закликаючи до дії та відповідальності за майбутнє України.

У. Самчук у своїй творчості постає не лише як літературний майстер, а й як глибокий мислитель і ідеолог національного відродження. Його твори є дзеркалом духовного стану українського народу, спробою осмислення історичного досвіду, болісної боротьби за ідентичність, гідність та державність. Письменник не боїться ставити незручні, але необхідні запитання — ким є українці: народом із високим почуттям відповідальності чи пасивною масою, що дозволяє керувати собою зовнішнім силам?

Через призму художніх образів, філософських роздумів та історичних паралелей У. Самчук закликає до пробудження національної свідомості, формування громадянської активності та духовного зростання. Його творчість – це не лише діагноз минулому, а й дороговказ для майбутнього. У час, коли українське суспільство знову стоїть перед викликами самоусвідомлення, слова письменника звучать із новою силою, нагадуючи про відповідальність кожного за долю нації. Відповідь на питання «Хто ми?» – справа кожного свідомого українця.

Список використаних джерел

1. Гром'як Р. Про своєрідність художнього світу Уласа Самчука. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство*. 2000. Вип. 6. С. 6-15.
2. Кульчицький О. Світовідчуття українця. *Українська душа*. Київ: Фенікс, 1992. 128 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка та ін. Київ: Академія, 2007. 752 с.
4. Маланюк Є. Малоросійство. Нью-Йорк: Видання «Вісника» ООЧСУ, 1959. 32 с.
5. Мариненко Ю. Еволюція характерів персонажів у трилогії У. Самчука «Волинь». *Дивослово*. 1999. №11. С. 7-9.
6. Савка Л. Філософський аспект дослідження національної самосвідомості. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. Тернопіль. 2001. № 4. С. 17-20.
7. Самчук У. «Нарід чи чернь?». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=228>

ХУДОЖНІЙ МЕТОД УЛАСА САМЧУКА: ПРОБЛЕМИ РЕЦЕПЦІЇ В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Скуратко Тетяна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ТВОРЧІСТЬ УЛАСА САМЧУКА В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ СВІТЛАНИ БОРОДІЦІ

Творчість Уласа Самчука – видатного українського письменника, журналіста, публіциста, редактора, громадського і політичного діяча 30-80-х років ХХ століття, лауреата Української Могиянсько-Мазепинської Академії Наук, члена уряду Української народної республіки на вигнанні, члена Об'єднання українських письменників «Слово» – стала центральною у колі наукових зацікавлень видатних тернопільських літературознавців – професорів Романа Гром'яка та Миколи Ткачука. Саме тому проводити на високому рівні ювілейні конференції Уласа Самчука в стінах Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка – це уже добра традиція, яку сьогодні продовжують учні, послідовники Романа Теодоровича та Миколи Платоновича. Цьогорічна міжнародна наукова конференція «Куди тече українська річка: творчий універсум Уласа Самчука», приурочена 120-річчю від дня народження українського письменника, є яскравим свідченням того, як справа життя вчителів триває у діяннях учнів.

Відродно, що постать Уласа Самчука стала предметом наукових зацікавлень багатьох учнів професорів Романа Гром'яка та Миколи Ткачука, серед яких – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Бородіца Світлана Василівна, яка, обравши тему (з легкої подачі професора Миколи Ткачука) дисертації «Жанрова структура романів Уласа Самчука в контексті

західноукраїнської романої прози 30-40-х років ХХ ст.», не лише успішно у 2000 році захистила кандидатську дисертацію, а й стала провідним самчукознавцем нашого краю, адже життєва позиція «літописця» українського народу («Хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю» [16, с. 171]) для неї є надзвичайно близькою, бо й сама завжди прагне до «моральної незалежності Духа» [14, с. 145]. Вважаємо, що це і визначило увагу дослідниці до ідейної траєкторії митця. У любові до творчості «Гомера ХХ століття» (С. Пінчук) зростала Світлана Василівна як науковець, літературознавець. Саме тому творчість Уласа Самчука стала домінантною у її наукових студіях.

На різних етапах свого наукового становлення Світлана Бородіца знову і знову поверталася до постаті великого «літописця», свідченням чого є її численні наукові розвідки: «Монументалізм як домінанта жанрової структури роману-епопеї «Ost» У. Самчука» (2006) [1]; «Часовий дискурс у романі «Кулак» Уласа Самчука» (2008) [2]; «Жанрова парадигма великої прози Уласа Самчука» (2009) [3]; «Жанрові домінанти роману виховання у творчості У. Самчука: інтертекстуальний дискурс» (2009) [4]; «Наративний дискурс українського і польського реалізму крізь призму художніх текстів У. Самчука і В. Реймонта» (2010) [5]; «Романи-епопеї У. Самчука у літературно-критичному дискурсі української діаспори другої половини ХХ століття» (2015) [6]; «Ментальне поле» і феномен «української душі» у романі «Гори говорять!» Уласа Самчука» (2015) [7]; «Критична рецепція романів-епопей У. Самчука в літературознавчому дискурсі української діаспори другої половини ХХ століття» (2016) [8]; «Наративні особливості мемуаристики Уласа Самчука періоду МУРу» (2016) [9]; «Проблема національної самоідентифікації героя в романі-епопеї «Ost» Уласа Самчука» (2017) [10]; «Жанр роману у творчості У. Самчука 30-40-х рр. ХХ ст.» (2018) [11]; «Монументальність роману-епопеї «Ost» У. Самчука» (2019) [12]; «Творчість Уласа Самчука в оцінці Василя Сімовича» (2020) [13] тощо.

Зауважимо, що, проаналізувавши літературознавчі студії Світлани Бородіци, присвячені творчості Уласа Самчука, приходимо до висновку: дослідниця в основу своїх наукових суджень ставить важливий фактор – об'єктивність, що випливає з детального вивчення біографії митця, вдумливо-прискіпливого прочитання та фахового аналізу художньої й публіцистичної спадщини автора, адже для неї надважливо глибинно окреслити усі «перемоги» Уласа Самчука «у душі, в мисленні, в діянні». Безсумнівно, їй це вдалося! Світлана Василівна зуміла подати прозу «Гомера ХХ століття» (С. Пінчук) як ґрунтовне дослідження часу й обставин, оскільки твори митця сприймаються через «запах» епохи, а його творчий шлях «на коні білому» і «на коні вороному» є яскравим прикладом гідності на ниві національного самоствердження: він пройшов свою дорогу «під знаком апокаліптичного вершника «на білому коні» з луком переможця, а закінчив «на коні вороному» з вагою в руці своїй, щоб все зважити і все розсудити. Так, як бачило око і відчувала душа» [15, с. 420]. Дослідниця наголошує, що талановитий митець творив «так, як бачило око і відчувала душа»: «Улас Самчук підняв український роман на рівень класичної прози, продемонструвавши ряд нових моментів в «історичній» поетиці жанру (відтворенні історії, духу епохи, образу часу у ній), в моделюванні складних процесів дійсності, психологізації образів, у використанні міфології і фольклору» [3, с. 198].

Світлана Бородіца, услід за Ніною Бернадською [16, с. 172], акцентує витворену Уласом Самчуком концепцію «великої літератури», адже у його творах «проблеми української нації осмислюються у світовому контексті, оскільки Україна розглядається як невід'ємна частина Європи...» [6, с. 27], а «національна проблематика і наявність провідної ідеї – ідеї українського роду – головної ланки українського етносу; показ його руйнації під впливом історичних катаклізмів ХХ ст., сприяють моделюванню концептуальної національної та індивідуально-образної картини світу» [6, с. 27].

Отже, літературознавчі студії Світлани Бородіци є важливою сучасною науковою рецепцією постаті Уласа Самчука. А сама дослідниця любов до

творчості «літописця українського простору», як і колись її вчителі (проф. Роман Гром'як, проф. Микола Ткачук, проф. Наталія Поплавська, проф. Ольга Куца, доц. Леся Вашків, доц. Василь Махно, доц. Марія Данилевич, доц. Любов Царик, доц. Галина Ступінська, доц. Володимир Ступінський, доц. Ірина Добрянська), «сіє» в душах юних філологів, майбутніх самчукознавців. Переконані, що погляд літературознавиці на творчу спадщину Уласа Самчука вартує ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел

1. Бородіца С. Монументалізм як домінанта жанрової структури роману-епопеї «Ost» У. Самчука. *Український вимір*. Число 5. Ніжин, 2006. С. 34-42.
2. Бородіца С. Часовий дискурс у романі «Кулак» Уласа Самчука. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2008. Вип. 26. С. 3-10.
3. Бородіца С. Жанрова парадигма великої прози Уласа Самчука. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2009. Вип. 27. С. 193-198.
4. Бородіца С. Жанрові домінанти роману виховання у творчості У. Самчука: інтертекстуальний дискурс. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. Луцьк, 2009. № 12. С. 34-38.
5. Бородіца С. Наративний дискурс українського і польського реалізму крізь призму художніх текстів У. Самчука і В. Реймонта. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2010. № 13. С. 34-38.
6. Бородіца С. Романи-епопеї У. Самчука у літературно-критичному дискурсі української діаспори другої половини ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство* / за ред. д. філол. н.

- Ткачука М. П. Тернопіль: Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. 2015. Вип. 42. С. 23-27.
7. Бородіца С. «Ментальне поле» і феномен «української душі» у романі «Гори говорять!» Уласа Самчука. *Філологічний дискурс: зб. наук. праць* / гол. ред. В. Мацько. Хмельницький: Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2015. Вип. 2. С. 10-14.
 8. Бородіца С. Критична рецепція романів-епопей У. Самчука в літературознавчому дискурсі української діаспори другої половини ХХ століття. *Філологічний дискурс: зб. наук. праць* / гол. ред. В. Мацько. Хмельницький: Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2016. Вип. 3. С. 25-33.
 9. Бородіца С. Наративні особливості мемуаристики Уласа Самчука періоду МУРy. *Ukrainische Wissenschaft im europäischen Kontext. Deutsch-ukrainische Wissenschaftsbeziehungen: Sammel-band* / redigiert von D. Blochyn. München, 2016. Band 9. S. 262-267.
 10. Бородіца С. Проблема національної самоідентифікації героя в романі-епопеї «Ost» Уласа Самчука. *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht: VII. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik, 27 Oktober – 30 Oktober 2016, München* / Herausgegeben von Olena Novikova, Ulrich Schweier, Peter Hilkes. München: readbox unipress Open Publishing LMU, 2017. S. 237-243.
 11. Бородіца С. Жанр роману у творчості У. Самчука 30-40-х рр. ХХ ст. *Мова та література у полікультурному просторі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 9-10 лютого 2018 р.* Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2018. С. 55-58.
 12. Бородіца С. Монументальність роману-епопеї «Ost» У. Самчука. *Вічність слова: наук. зб. на пошану доктора філол. наук, проф. М. Ткачука* / за ред. проф. Р. Радишевського, проф. М. Зимомрі. Київ – Тернопіль – Дрогобич – Ужгород: TIMPANI, 2019. С. 34-43.

- 13.Бородіца С. Творчість Уласа Самчука в оцінці Василя Сімовича. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство* / за ред. д.ф.н., проф. М. П. Ткачука. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. Вип. 52. С. 3-12.
- 14.Література рідного краю. 5-11 класи: Хрестоматія. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 600 с.
- 15.Самчук У. На білому коні. На коні вороному: Спомини і враження: у двох частинах. Остог – Луцьк: Вид-во НаУОА, ПВД «Твердиня», 2007. 424 с.
- 16.Самчук У. Марія: повість. 2-ге вид. Київ: Знання, 2013. 176 с.
- 17.Ткачук М. Українська література ХХ століття: монографія. Тернопіль: Медобори, 2014. 608 с.

Вишневська Галина,
кандидат філологічних наук, викладач,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
Біла Ілона,
студентка групи СОПМУ-43,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ

УЛАСА САМЧУКА: ДІАЛОГ КУЛЬТУР ТА ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ

У запропонованій роботі досліджено багатогранну постать Уласа Самчука (1905-1987) – видатного українського письменника, журналіста, публіциста, редактора, лауреата Української Могілянсько-Мазепинської Академії Наук, члена уряду УНР у вигнанні, члена ОУП «Слово», очільника МУРу, засновника і редактора газети «Волинь», яка виходила у Рівному у часи німецької окупації, плекаючи українські інтереси.

Мета студії – дослідження польсько-українських мотивів у творчості видатного письменника, вплив історичних подій та культурних взаємин двох

народів на формування світогляду та літературного стилю письменника. Окреслена мета передбачає виконання **завдань**:

1. Дослідити вплив польсько-українських відносин на формування творчої спадщини Уласа Самчука.
2. Проаналізувати позицію письменника та відображення соціально-культурних реалій у творах, зокрема у романі «Волинь».
3. Охарактеризувати роль Уласа Самчука як представника європейської української культури.

Актуальність дослідження обумовлена сучасними викликами культурного діалогу між народами, зокрема українським і польським. Вивчення спадщини Уласа Самчука, яка розкриває історичні та культурні аспекти співіснування двох народів, є важливим для розуміння шляхів подолання міжетнічних конфліктів та побудови майбутнього на основі взаємоповаги й толерантності.

Творчість письменника розглядали викладачі ТНПУ ім. В. Гнатюка: І. Бабій «Типологія та функції односкладних речень у романі «Марія» Уласа Самчука», С. Бородіца «Творчість Уласа Самчука в оцінці Василя Сімовича», Г. Вишневська «Концепт «голод» у творчості Уласа Самчука», З. Лановик, М. Лановик «Улас Самчук – Літописець і міфотворець», Е. Палихата «Релігійні мотиви в романі Уласа Самчука «Волинь» [1].

Улас Олексійович Самчук – народився в селі Дермань на Волині. «Регіон був частиною імперії, а після Першої світової війни і до 1939 року належав Польській Республіці. Волинь була територією зі змішаним населенням, де перепліталися українські та польські культурні традиції. У такому середовищі формувався світогляд молодого письменника. Підростав в заможній селянській родині Олексія Антоновича й Настасії Улянівни Самчуків, один з найвизначніших українських письменників ХХ століття» [4]. Зарубіжні дослідники називали його «українським Гомером», вказуючи, що він відкрив світові досі невідому Україну. «Автор шістнадцяти романів, серед яких трилогія «Волинь», «Гори говорять», «Марія», збірки оповідань «Месники»,

«Віднайдений рай», низки повістей, оповідань і статей. Він одним з перших розповів світові про трагедію Голодомору 1932-1933 років. У 80-х роках йшли розмови про висунення Уласа Самчука на Нобелівську премію за «Волинь», але, на жаль, до кінця справа не була доведена» [4].

Слід відзначити, що його життєвий шлях тісно пов'язаний із Польщею, що значно вплинуло на його світогляд та творчі пошуки. Польські мотиви прослідковують у багатьох творах письменника, що засвідчує його культурний та історичний зв'язок з цією країною.

Улас Самчук багато писав про непрості стосунки українців і поляків на Волині. У своєму найвідомішому романі він детально змальовує українсько-польські відносини та життя в прикордонному регіоні Є. Маланюк називає твір «кремезною селянською епопеєю», а сам автор – «романом-хронікою». Письменник прагнув показати як конфлікти, так і можливості для порозуміння між двома народами. Вважав, що культурний діалог та історичне порозуміння необхідні для майбутнього співіснування.

У третій частині трилогії «Волинь» під назвою «Батько і син» Улас Самчук продовжує досліджувати життя українського села та взаємини між поколіннями. Ось одна з цитат, яка відображає глибокі роздуми автора про долю рідної землі та її людей: «Минулось. Натомість встала легенда, якої ще не було. Предки вийшли з могил і на тачанках прийшли степами. Вони боролись і побороли, вони шукали і знайшли. Хай будуть благословенні дні, коли сонце світило їм. Хай пам'ять про них во віки царствую. Он їх сліди і по них ідуть, все йдуть, все нові, все спрагнені перемоги. І коли ті, що йдуть у землі свої переможені, стануть до сходу і до заходу – на всі сторони великого світу, вони засвідчать: землі ці куплені за піт і кров поколінь. Во віки хай живуть на них вільні люди. Чуйте глухі і бачте сліпі! Ми кажемо це вам усім – навіть тим, що ненавидять, і тим, що не вірять» [1]. Цитата підкреслює зв'язок між минулим і майбутнім, наголошуючи на важливості пам'яті про предків та їхні здобутки для наступних поколінь.

Європейськість Самчука визначила принципове неприйняття ним «руського міра», виявом якого він вважав також більшовизм і радянську владу. Письменник стверджував, що російська культура й політика російських правителів є антиєвропейськими. У «Волині» також зображено польських чиновників як представників влади, що нехтують потребами українського селянства. Часто показано зверхнє ставлення до українців як до меншовартісної нації.

Образ польських землевласників-шляхтичів передає атмосферу соціального гніту та нерівності. В одному з епізодів роману описується, як польські чиновники, розмовляючи між собою, що знаменувало їхню віддаленість від українського народу: «Усе то було сказано, звичайно, по-російськи, «по-панськи». Панок інакше говорити не може, але дядьки до такого, звісно, давно звикли. Де ж є такі пани, щоб говорили по-людськи» [2]. Бачимо демонстрацію бар'єру між владою та народом.

Творчість Уласа Самчука займає важливе місце в українській літературі ХХ століття завдяки його здатності глибоко та об'єктивно відобразити історичні, культурні та соціальні аспекти життя українців у складний період становлення національної ідентичності. Письменник майстерно висвітлив польсько-українські відносини, що були не лише частиною його життєвого досвіду, а й важливим аспектом історії українського народу. Його роман «Волинь» став своєрідним літописом життя прикордонного регіону, де взаємодіяли різні культури.

Отже, у своїх творах Самчук прагнув знайти вектори порозуміння між українцями та поляками, показуючи не лише конфлікти та соціальну нерівність, але й культурні та духовні зв'язки між народами. Він акцентував на необхідності діалогу, взаємної поваги та визнання історичних уроків як основи для мирного співіснування. Надихає на збереження культурної спадщини та формування відкритого, толерантного суспільства.

У контексті сьогодення «Волинь» нагадує нам про невичерпну здатність нації віднаходити в собі силу й оновлювати дух у найскладніших обставинах.

Так само, як автор своєю трилогією розкрив життєдайну сутність українців у непрості історичні періоди, сучасні події свідчать, що ця незламність залишається в ДНК українського народу, допомагаючи протистояти викликам і зберігати культурну ідентичність.

Список використаних джерел

1. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство. Вип. 52: до 115-річчя від дня народження Уласа Самчука. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 195 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/23803>.
2. Самчук У. Волинь: роман у трьох частинах. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=224>.
3. Самчук У. На білому коні: спомини і враження. Вінніпег: Волинь, 2008. 251 с.
4. Український інститут національної пам'яті. Історичний календар: веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyuty/20/1905-narodyvsya-ulas-samchuk-pysmennyk>.

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК УЛАСА САМЧУКА У МОВОЗНАВЧИХ ПАРАМЕТРАХ

Бабій Ірина,

кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,

Лушпинська Лілія,

кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,

Свистун Ніна,

кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ПРОСТІ УСКЛАДНЕНІ РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА)

Вивчення ідіостилю, семантико-структурної організації тексту, системи образотворення – актуальні питання досліджень у сучасній лінгвістиці. В останні десятиріччя увагу науковців зосереджено на проблемах синтаксису, зокрема аналізі реченнєвих структур, їх семантики, особливостей побудови та стилістичних навантажень у тексті. Предмет нашого розгляду – прості ускладнені речення у творах відомого українського письменника Уласа Самчука. Матеріалом для дослідження послужить роман «Марія». «У порівняно невеликому творі спресовано значний етап новітньої історії України. Письменникові вдалося у межах «хроніки одного життя» показати широке коло проблем, мотивів, колізій (життя і смерті, сирітства, кохання, шлюбу, батьків і дітей, віри в Бога й атеїзму, тоталітаризму, голоду тощо)» [3, с. 495].

Прості ускладнені речення – речення, які містять однорідні члени, відокремлені члени, звертання, вставні і вставлені конструкції. Ці ускладнювальні компоненти – «різнорідні у формально-синтаксичному плані явища» [5, с. 150]. Прості ускладнені речення науковці вважають перехідними між простими і складними реченнями. «За структурою до простих речень

ближчі речення, ускладнені однорідними членами та звертаннями, до складних – зі вставними і вставленими конструкціями» [1, с. 125].

Прості ускладнені речення розглянуто у працях О. С. Мельничука, К. Ф. Шульжука, І. Р. Вихованця, О. В. Кульбабської, К. Г. Городенської, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудика, С. П. Бевзенка, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко та ін.

У художніх творах письменники часто вживають речення з ускладнювальними компонентами. У результаті аналізу реченнєвих структур у прозових творах Уласа Самчука виявлено, що в портретних характеристиках персонажів, в описах різних ситуацій, внутрішнього стану героїв тощо домінують прості речення, як, наприклад, в таких уривках: «Мати лежала на постелі, не говорила, не плакала. Очі великі, випнуті. Ніс тонкий, гострий, обличчя жовте. Марія чула щось невимовно жорстоке, бігала по лавицях, по запічку, не знаходячи місця» [4, с. 10]; «У дев'ять років Марія почала самотійно жити. Пішла у найми до Мартина Заруби. Господар порядний. Марію мили, чесали, підкормлювали. За це пасла літом дванадцятро худоби, зимою носила воду, підстеляла в хлівах, помагала прясти вовну, клоччя, пряла на мішки вал і мотала клубки» [4, с. 12]. Зафіксовано в тексті презентативну групу простих односкладних речень («Тяжкі зернисті снопи» [4, с. 63]; «Не розуміють вони Марії. Але їй байдуже» [4, с. 62]).

У художніх текстах поширені різні способи ускладнення у простих реченнях. Як свідчить здійснений аналіз, Улас Самчуку романі «Марія» часто вживає однорідні члени як емоційно-експресивний засіб художнього зображення. Виявлено чисельну групу речень з однорідними членами (головними і другорядними), а саме: з однорідними підметами («*Витривалість і впертість* переможуть» [4, с. 23]); з однорідними присудками («*Загостить і загуляє* Різдво» [4, с. 24]; «*Клалася* на грабки пшениця, *відносилася* на бік і *стелилася* довгим, рівним покосом» [4, с. 117]; «Сонце он *підноситься, припікає, смажить* у спину» [4, с. 117]); з однорідними означеннями («*Великі, розлогі* дерева» [4, с. 115]; «*Сильне, тисячолітнє, кунацьке* село» [4, с. 117]); з

однорідними додатками («*Чути пісню, стукіт коліс, хльоскання батога*» [4, с. 17]; «*Бачить сонце, весну*» [4, с. 54]); з однорідними обставинами («*У неділю, свято одягне кльош, візьме гармонію, залоскоче на її зубах пальцями...*» [4, с. 59]). Однорідність сприяє експресивності художнього мовлення, яскравості зображення.

Презентативною в романі «Марія» є група простих ускладнених речень зі вставними і вставленими конструкціями. «Вставні компоненти (слова, словосполучення, речення) – мовні одиниці, що виявляють ставлення мовця до висловлюваної ним думки і виражають різні модальні значення (можливості, сумніву та ін.)» [5, с. 166]. У результаті наших спостережень виявлено, що письменник частіше вживає вставні слова, вставлених конструкцій виокремлено менше. Виявлені вставні слова різноманітні за семантикою; їх можна об'єднати в такі семантичні групи:

- вставні слова з модальним значенням, які виражають оцінку мовцем повідомлюваного (впевненість чи невпевненість, можливість чи неможливість тощо): «*А може, ще вона прийде? А може, якраз?*» [4, с. 26]; «*А у вас, мабуть, й помолотили?*» [4, с. 29]; «*Здається, оглянувся*» [4, с. 45]; «*Марія, видно, не має часу*» [4, с. 54]; «*Дома, дійсно, немало праці*» [4, с. 55];

- вставні слова з емоційним значенням, які виражають почуття мовця у зв'язку з повідомленням (радість, співчуття, здивування тощо): «*На щастя, Мартин вмішався*» [4, с. 29];

- вставні слова, що вказують на джерело повідомлення: «*Кажуть, б'є її, тиранить*» [4, с. 57]; «*Кажуть, усю Біблію перечитав*» [4, с. 77]; «*По-моєму, вже досить тої революції*» [4, с. 99];

- вставні слова, що вказують на зв'язок висловленої думки з попередньою, на послідовність викладу: «*Нарешті, після снігу і морозу, нагадав про найвдячнішу розмову*» [4, с. 24];

- вставні слова, звернені до співрозмовника з метою активізувати його увагу, викликати бажану реакцію з приводу висловленого: «*То, чуєте, сватуню, вуха мені сусіди протуркали*» [4, с. 31]; «*У нього, подивіться, одно галіфе чого*

варте» [4, с. 112]; «А я так боялася, так, *знаєш*, боялася... То, *чуєш*, і батько наш таким був» [4, с. 115]; «У них, *бачите*, усе по плану, тьху!» [4, с. 120];

- вставні слова, за допомогою яких робиться висновок, зв'язок з попередньою думкою, підводяться підсумки: «Бачу, *значить*, твого сина Максима...» [4, с. 80].

Вставлені конструкції подають додаткову інформацію про описуване чи асоціативні зауваження, які уточнюють, доповнюють зміст висловлення. Відповідно вставлені одиниці можуть бути уточнювальними, пояснювальними, доповнювальними. Виявлені в романі «Марія» вставлені одиниці є

- пояснювальними: «Марія тремтячою (*може, там дивиться хто*) рукою ставить свічку, швидко хреститься і розчервоніла вертається назад» [4, с. 18];

- уточнювальними: «І коні – карі, гніді (*переважно гніді*) – розходяться на всі сторони, тремтять від холоду, витягують шиї» [4, с. 96]; «Гнат наскоро робить з комори (*що через сіни*) хату, ставить столи» [4, с. 48];

- доповнювальними: «Одарка, жінка Михайлова (*батьки померли*), каже...» [4, с. 23].

У художньому тексті вставні і вставлені конструкції уточнюють зміст речення, виражають оцінку зображеному, подають додаткові зауваження, доповнюють інформацію тощо.

Способом ускладнення простих речень у художніх текстах виступають також звертання, які найчастіше виражені іменником у кличному відмінку, а також субстантивованими частинами мови (рідше). Як правило, звертання поширені в діалогах, часто у спонукальних реченнях з дієслівними присудками у формі наказового способу («Слухай, *Маріє*, далі!..» [4, с. 81]; «Йди, *Маріє*, відпочинь» [4, с. 62]). У романі «Марія» виявлено велику кількість звертань, що найчастіше означають:

- власні імена, назви людей: «Не можна, *Корнію*, розказати любові» [4, с. 66]; «Христос воскрес, *Маріє*! Не плач, *голубко*» [4, с. 76]; «За мене, *людоньки*, проспівась *Марія*» [4, с. 36]; «Ах, чого, чого, *Маріє*, плачеш? *Дівчатонька, голубоньки!*..» [4, с. 33];

- назви людей за їх родинними стосунками: «То, чуєте, *сватуню*, вуха мені сусіди протуркали» [4; с. 31]; «Благословіте, *тату*, благословіте, *мамо!*» [4, с. 33]; «То, *кумо*, що вже до праці...» [4, с. 31];

- назви тварин і птахів: «Тьохкай, тьохкай, *соловейку!*» [4, с. 46].

Зафіксовано в романі звертання, виражені не тільки іменниками, а й субстантивованими частинами мови («Чому, *любий?* Чому, *далекий?*» [4, с. 74]; «Дякую тобі, *любий мій!*» [4; с. 64]; «Ти ж, *пресвятая*, у муках Сина родила!» [4, с. 112]).

Звертання – «явище семантично, морфологічно, синтаксично і функціонально особливе в мові. Це синкретичний елемент речення, проміжний, бо не позбавлений певних ознак членів речення» [2, с. 241]. Звертання виконують дві функції: апелятивну та експресивну. В художній мові поширена емоційно-експресивна роль звертань. У романі «Марія» зафіксовано також звертання до неістот, наприклад: «Прощайте, *матері, жита, півкони і дівчата!*» [4, с. 89].

Ще одним вагомим ускладнювальним компонентом у реченнях є відокремлені члени. Відокремлення – «сміслові й інтонаційні виділення у реченні непоширеного чи поширеного другорядного члена речення, який унаслідок цього набуває більшої самостійності» [5, с. 161].

«Визначальною причиною відокремлення другорядних членів речення є те, що мовець, пишучи або висловлюючись усно, може за допомогою відокремлення актуалізувати (акцентувати), виділити, поставити в центр уваги, посилити певну частину речення» [2, с. 207].

Найчастіше Улас Самчук у романі «Марія» вводить відокремлені обставини (поширені і непоширені), виражені одиничним дієприслівником або дієприслівниковим зворотом («*Вертаючись з вечірні*, Марійка вже не так цуралася Гната» [4, с. 24]; «*Сідаючи на віз*, Мартин зауважив...» [4, с. 17]; «Гнат, *почувши таке*, готовий підстрибнути під зорі» [4, с. 27]). Виявлено в романі речення з відокремленими додатками, як наприклад: «...*крім красуні жінки*, буде мати ще й такий маєток» [4, с. 35].

У романі «Марія» виокремлено поширені і непоширені відокремлені прикладки, які стосуються пояснюваного слова, вираженого особовим займенником, а саме: «Заступи, Мати Святая, нас, всіх матерів, перед найвищою силою» [4, с. 112]; «То лиш він, отой Максим, таким виродком вдавсь» [4, с. 115]).

Певною виразністю відзначаються виявлені відокремлені означення, найчастіше виражені дієприкметниковими і прикметниковими зворотами: («Добудовують ударно спільний барак. Стоїть новий, повний запахів свіжої соснової смоли... Жнива щороку мали свою пору, освячену святими, овіяну піснями» [4, с. 119]).

«Явище відокремлення завжди у певний спосіб морфологічно оформлене, зумовлене певними смисловими мотивами, комунікативно і стилістично зорієнтоване» [2, с. 206]. У художньому тексті відокремлені члени речення функціонують як вагомий зображально-виражальний засіб, ужитий з пояснювальною, уточнювальною, доповнювальною метою.

Таким чином, прості ускладнені речення поширені в художньому мовленні. Способи ускладнення (однорідні члени, відокремлені члени, звертання, вставні і вставлені конструкції) сприяють вичерпності характеристики зображуваного, художній експресії, виступають оцінно-емотивним засобом.

Список використаних джерел

1. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посібник. Київ: Вища шк., 2005. 270 с.
2. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с.
3. Історія української літератури: XX – поч. XXI ст.: у 3 т.: навч. посіб. / за ред. В. І. Кузьменка. Т. 1. Київ: Академвидав, 2013. 560 с.
4. Самчук У. Марія; Куди тече та річка. Київ: Наук. думка, 2001. 416 с.
5. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

Нестерович Юліана,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка.
Науковий керівник –

Вільчинська Тетяна Пилипівна,
доктор філологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка.

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В НОВЕЛІ «РОЗБИТА БОГИНЯ» УЛАСА САМЧУКА

Категорія оцінки є важливим параметром аналізу художнього тексту. За О. Селівановою, аксіологічність – це «принцип дослідження, спрямований на вияв ціннісних орієнтацій мовця й відображення їх у мові та мовленні» [4, с. 19]. В. Кононенко називає оцінку важливою етнолінгвістичною категорією, якій належить провідна роль у формуванні картини світу представників окремих етносів та культур, так як «в уявленнях про добро і зло знаходить відбиток узагальнене сприйняття картини світу» [1, с. 55]. Чимало досліджень з цієї проблематики належить перу Т. Космеди, яка простежує тісний зв'язок категорії оцінки з лінгвістичною прагматикою [2].

У творчості Уласа Самчука оцінне значення виражається різними лінгвістичними засобами. Простежимо їхні особливості та виражальні можливості на прикладі тексту новели «Розбита богиня», що входить до збірки «Віднайдений рай». Сюжет твору розвивається навколо класичної проблеми любовного трикутника, яка вирішується несподіваною розв'язкою: розчаруванням оповідача в предметі свого обожнювання, у своїй «богині».

Різні ступені позитивної й негативної оцінки в новелі найчастіше виражаються за допомогою оцінних слів. Вже у самій назві новели виокремлюємо такі лексеми: *розбита* (дієприкметник із негативним оцінним значенням) і *богиня* (іменник із позитивним оцінним значенням). Такий

контраст допомагає сформулювати правильне уявлення про основну проблему, порушену у творі: втрата предметом захоплення, обожнення своєї цілісності, ваги; його знищення, нівелювання. Наведемо інші приклади оцінних слів із тексту новели. До лексем із виразною позитивною семантикою відносимо такі: іменники: *весна, піднесення, любов, усмішка, теплота, радість, щастя*; прикметники: *легкий, скромний, бездоганний, вдячний, вродистий, м'який*; дієслова (у тому числі дієприкметники): *любити, усміхнутися, поцілувати, творити, зарожєвлений* (авторський неологізм); прислівники: *щиро, свято, натхненно, любовно, сміливо*.

Виокремлюємо низку слів із негативним оцінним забарвленням, серед них: іменники: *неспокій, брехня, недоріка, недотепа, нахабство, раб, гріх, неволя, незадоволення, вина, ганьба, біль*; прикметники: *обридливий, дикий, нікчемний, невдячний, трагічний, підлий*; дієслова (у тому числі дієприкметники): *мучити, ненавидіти, зжерти, сердитися, запліснявілий, зґвалтований, оплюгавлений, вкрадений, зчорнілий*; прислівники: *страшно, злочинно, ніяково, боязко, нахабно*.

Окремі слова набувають позитивного значення в контексті або за допомогою поєднання їх із заперечною часткою *не*, яка підкреслює неможливість виконання певної негативної дії. Наприклад: **«Я ніколи не був ненависником жінок. Я ніколи не глузувався з них. Як також ніколи не нехтував їх гамірним сорокати́м товариством»** [3, с. 372].

У формуванні оцінного значення беруть участь також словосполучення: *вишукане погруддя, соковиті уста, солодкі слова, непідроблено сині очі, великий неспокій, не досить чемно, зухвалий бельбас, задавакувата люлечка; завзяту́щий женофіл, демонічний голос, тягар розлуки, жорстокі муки, нервові пальці, розжарений мозок, огидна маска*.

Оцінне значення репрезентується за допомогою художніх засобів, зокрема епітетів та метафор: *золота осінь, пахучі вечори, синя глибина іскристих очей, вагітні плодами яблуні, особливо пахнув привабою тонкий серпик молодика-місяця, пекельний огонь, тісні обійми чотирьох запліснявілих*

стін обридливої кімнати. Широкими можливостями оцінки характеризуються порівняння, приклади яких наведемо трохи нижче.

Зі словотвірних засобів, які беруть участь у формуванні оцінного значення в новелі, виокремимо, найперше такі:

- префікс *не-*, за допомогою якого позитивне значення часто змінюється на негативне (*спокій – неспокій, воля – неволя, показний – непоказний, вдячний – невдячний*), хоча буває й навпаки (*підроблено – непідроблено*);
- суфікси зі зменшувально-пестливим значенням, наприклад, *-ечк-* (*люлечка*);
- суфікси зі згрубілим значенням, наприклад, *-ущ-* (*завзятуций женофіл*);
- словоскладання (*женофіл*).

Оцінка персонажів, явищ, подій розкривається за допомогою окремих речень. Наведемо одне з них, у якому оповідач порівнює жінок із різними порами року: *«До того всі вони подібні то на крикливо цвітучу весну, то на жагуче пристрасне літо з чорними ягідьми і жовтим тяжким колосом, то знов на осінь з очима, де тонуть і переливаються в луну тони жалібної скрипки, а у фалдах золотої її габи шелестить тирса і зірваний лист діброви»* [3, с. 373]. Проте окремі порівняння жінкам не лестять. Уже в наступному реченні оповідач називає їх *«хімерними, мов діти», «вибагливими, мов кокаїніст», «жорстокими, мов звірі»* [3, с. 373]. Взагалі, порівняння – улюблений оцінний засіб оповідача, який він використовує найчастіше для характеристики жінок. Наведемо ще один приклад: *«Заграє лиш танго, – вони звиваються зміями, гнуться дикими лозами, в'ються п'яним хмелем. Коли люблять – вони кусають, мов пантери, жорстоко тиранять свою жертву і ллють при тому ріки пекучих сліз»* [3, с. 373]. Проте нерідко оповідач використовує прийом контрасту, щоб відобразити своє справжнє ставлення до того чи іншого предмету оцінки. Так, даючи не надто улесливу характеристику жінкам, він одразу ж зазначає: *«І як?... Як ненавидіти їх? Тих котят, пантерок, тигриць? Як не бажати їх вибагливо-вишуканих тортур? Як не*

впитись міцним запахом грудей, чадом уст, музикою очей і волосся» [3, с. 373]. Таким чином, оповідач висловлює справжнє ставлення до жінок: це не зневага і не знецінення, а захоплення, прийняття їх такими, якими вони є, з усіма недоліками і перевагами. Проте категорія оцінки суб'єктивна. Зовсім іншої думки про жінок товариш оповідача Гриць Чорний, саме прізвище якого вже містить натяк на негативну оцінку: *«Назви, якими я [оповідач – Н. Ю.] оздобив тут прекрасну половину, замінені у нього на “бабе, дівчаточок, матеріал на коханок”»* [3, с. 373].

Оцінки різним предметам і явищам надають прикметники у формі найвищого ступеня порівняння: *найцінніша частина, наймодерніші краватки, найкращий доказ, найбільше піднесення, найдорожчий мармур* тощо.

Оцінка репрезентується також групою речень. Наведемо приклад такого тексту, у якому висловлюється захоплення оповідача з приводу його спогадів про велике кохання, що він відчув до дівчини осінньої пори: *«Таку осінь, признатися, пережив і я. Пережив не одну і не дві. Пережив їх кільканадцять але одна з них відрізняється від решти особливим виразом синіх очей, стрункістю постави і звинним плястичним танцем легких, в сандалах, ніг, по шелестливих відтінках калинового листу»* [3, с. 372]. Цікаво, що в цьому тексті за допомогою персоніфікації осінь ототожнюється з дівчиною, у яку закохався оповідач, і навіть із самим коханням.

Негативне оцінне забарвлення може надавати тексту підкреслено позитивна характеристика персонажа, яка контрастує з наслідками його дій. Саме так оповідач описує бабія Гриця Чорного: *«Його всі знають як завзятушого женофіла. Через його м'язисті руки за одну тільки весну проходить їх кілька, і то тільки гнучких і чорнооких. Коли він виступає на сцені повітового театру, стіни і вікна тремтять в унісон серцям красунь. Його опанцирені пребілою маніжкою груди родять так само легко громи, як жіночі уста поцілунки. І він сміливо збирає заслужене дорідне жниво, повний віри і безпосереднього внутрішнього переконання у свою непереможну правоту»* [3, с. 373]. Негативна оцінка персонажа може бути репрезентована через епітет,

який безпосередньо не характеризує його. Наприклад: «Він приніс мені програмку нової вечірки. Його ім'я значилося на ній **грубими літерами**» [3, с. 377]. Не великими чи жирними, а саме грубими (!) літерами було виведене ім'я Гриця Чорного. Навіть такі слова, як *справа* і *зліва*, символічно передають позитивну або негативну характеристику (правий найчастіше асоціюється з чимось справедливим, правильний, а лівий – з облудливим, неправдивим): «Вели її я і Гриць. **Я справа, він зліва**» [3, с. 377].

Негативна оцінка може підсилюватися іронією: «Ви настовбурчено, мов кактус, поважні, і кожний порожній фотель цілком пристойно відіграє вашу роль – члена блискучого товариства» [3, с. 373].

Іноді слова із негативною оцінною семантикою, утворюючи словосполучення з іншими лексемами, контекстуально передають найвищий ступінь позитивної оцінки: *божевільно хороший сюжет, до чорта зручно* тощо. Найвищий ступінь оцінки репрезентують оксюморони (наприклад, *трагічно радів*), а також окремі лексеми, що набувають невластивого їм значення, наприклад *страшна любов* у значенні *дуже сильна любов*.

Отже, засобами вербалізації оцінного значення в новелі Уласа Самчука «Розбита богиня» постають оцінні слова різної частиномовної належності, в тому числі антропоніми, словотвірні форманти, словосполучення, метафори, епітети, порівняння, оксюморони, прийоми контрасту й іронії, асоціації, речення й групи речень, контекст.

Список використаних джерел

1. Кононенко В. Оцінка як етнолінгвістична категорія. *Мова, культура, стиль: зб. статей*. Київ – Івано-Франківськ: «Плай», 2002. С. 54-74.
2. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 350 с.
3. Самчук У. Марія. Чого не гоїть огонь. Віднайдений рай. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. С. 372-380.

4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія.
Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

Боднар Алла,
студентка групи СОУМА-22,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка.
Науковий керівник –
Бабій Ірина Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА

Дослідження ідіостилю письменників, засобів мовотворчості набули актуальності в сучасній лінгвістиці в останні десятиріччя. Серед засобів семантичного наповнення художнього тексту потужною експресією наділені порівняння – «тропеїчні фігури, в яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших: *дівчина струнка, як тополя; волошки сині, як небо*» [2, с. 359]. Доречно вплетений у канву тексту, цей художній засіб стає яскравим зразком емоційного підсилення зображуваних подій, виразником авторського ставлення до ситуацій та героїв твору. «Порівняння – активний образний засіб зображення світу в художніх текстах» [1, с. 92].

У сучасному мовознавстві порівняння неодноразово були в центрі наукових розвідок, зокрема ці засоби досліджували такі лінгвісти: І. Кучеренко, С. Рошко, Л. Голоюх, Н. Сологуб, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, І. Бабій, Є. Павленко, Г. Сютата ін.

Метою нашої статті є розгляд структури та семантики порівняльних конструкцій, ужитих у романі «Марія» Уласа Самчука.

Невтомно працюючи на ниві літератури близько шістдесяти років, письменник подарував читачам високохудожні твори, які стали джерелом наукових пошуків як для літературознавців, так і для дослідників текстів з погляду їх структурно-семантичної та функційної самобутності. Роман-хроніка «Марія» – не тільки перше в українській літературі мистецьке свідчення жахів періоду розкуркулення й голодомору, а й взірєць багатства зображально-виражальних засобів художнього тексту, однією з важливих ознак якого є авторська своєрідність, що вибудовує індивідуальний стиль митця.

У сучасному мовознавстві порівняння традиційно поділяють на сполучникові та безсполучникові. У результаті наших спостережень у романі «Марія» виявлено чисельну групу сполучникових порівнянь, наприклад: «Марія червоніла, як дівчинка» [3, с. 62], «Доглядає, як малу дитину» [3, с. 41], «Поволі, мов тінь, обходить Корній своє колишнє господарство» [3, с. 137]. Рідше зустрічаємо у тексті твору безсполучникові порівняння: «Цвіт опадав, сіявся легким пухом...» [3, с. 6], «Напис сонцем горить» [3, с. 151].

Зазначимо, що в романі репрезентативну групу становлять порівняльні звороти. Автор активно вживає непоширені («...і, як голубка, роздивляється...» [3, с. 18], «Як рідну, шанує» [3, с. 35], «...і, як батька, поцілувала в руку» [3, с. 39], «Стоїть непорушно, як мур» [3, с. 51], «Обходив, як тінь» [3, с. 64], «І все йшло, ніби машина, своїм порядком» [3, с. 103]) і поширені порівняльні сполучникові звороти («ноги легшають і все підтупують, мов баскі коні» [3, с. 14], «сонце почорніло, як підбите око» [3, с. 6], «Чорна, в шоломі постать згорбилася, мов кишеньковий ніж...» [3, с. 119], «Корній і Марія, мов старі птахи...» [3, с. 138]).

Не так часто в романі вжито складнопідрядні речення з підрядними порівняльним реченнями, наприклад: «Дитина сильно сіпалася, ніби хто перетинав їй одну по одній жили, ноги, рученята» [3, с. 47], «Місце, де має стати Корнійв дім, ніби навмисно для цього приготовлене» [3, с. 81].

У романі «Марія» кількісно невелику групу становлять безсполучникові порівняння. Яскраву художню палітру тексту створюють порівняння,

граматичним засобом творення яких є форми орудного відмінка, а саме: «...і віжки натягнулися *струнами*» [3, с. 15], «...летять *птахами* хмаринки і хмаринками птахи» [3, с. 16], «Село збирає багаті овочі і згортається *равликом* до зими» [3, с. 66], «лиш Гнат *обірваним осіннім листом* лишився...» [3, с. 154]. Виявлено конструкції, в яких порівнянням є предикативна частина: «Гнат – *Ной*. Будинки ті – *ковчег*» [3, с. 154]. Дещо активніше вжиті письменником описові порівняння: «Вони *подібні на рев худобини*» [3, с. 48], «*Нагадують долоні новонародженої людини*» [3, с. 52], «На дверях багато поржавілих замків, різних – великих і малих, одні *подібні на людські кулаки*, інші – *на кусні каменю*» [3, с. 95], а також образні засоби, утворені прикметниками і прислівниками у формі вищого ступеня порівняння: «Був людиною, а тепер *гірше постола*» [3, с. 54], «Дикі звірі там *страшніші від наших*» [3, с. 76], «*Більше, ніж зір у небі...*» [3, с. 101], «Максим ще *кращий робітник, ніж ти*» [3, с. 102].

Як виявив здійснений аналіз, семантика порівнянь у романі «Марія» є різноманітною. Так, агіографічний образ жінки-страдниці ХХ століття автор доповнює тропеїчними фігурами, об'єктами порівнянь, зокрема, виступають різні назви: осіб соціального стану: «Під вінцем Марія бліда, як *панночка*» [3, с. 37]; птахів: «...і, як *голубка*, роздивляється...» [3, с. 18]; звірів: «...а дома як *вовк*» [3, с. 54], «Молодиця як *тур...*» [3, с. 86]; явищ природи: «Розженеться – як *вітер...*» [3, с. 10], «Кучері чорним полум'ям горять» [3, с. 12]; рослин, плодів: «Налилася, мов *ягода*» [3, с. 18], «...порожня, мов *вилущений стручок*» [3, с. 66], «Марія гнулася перед ним *лозою*» [3, с. 69]; предметів, корисних копалин: «оченята горіли *кусниками полірованого антрациту*» [3, с. 7], «Жне, в'яже за косарями і, мов *дзвінок*, гомонить» [3, с. 12], «Ти й сама як *коралина*» [3, с. 15], «Украдені на сон години Марія просипляє *каменем*» [3, с. 73].

У романі «Марія» виявлено групу оригінальних, авторських порівнянь, що нерідко виступають засобами творення психологічного зображення природи: «Похилені лани пшениці зводять спини, *ніби ченці по довгій молитві*» [3, с. 6], «Курчилася *сердитим кулаком* земля...» [3, с. 6], «Ось сповзло до довгої, *ніби*

двосічний меч, хмаринки...» [З, с. 17], «сонце почорніло, як підбите око» [З с. 63], «...дивиться на повільні, *ніби котячі*, сіро-зелені хвилювання розлогих піль...» [З, с. 10], «...білі хмаринки, *ніби лілеї блакитного велетенського ставу*» [З, с. 101], «зерна пшениці поволі точаться, *мов сльози*, застигли, бурштинові» [З, с. 151], «Небо синє і прозоре, як око дитини» [З, с. 161].

Отже, порівняльні конструкції, введені Уласом Самчуком у канву роману «Марія», є важливою художньо-психологічною деталлю семантики тексту, а також підкреслюють структурне різноманіття використання автором образних засобів у творі як вияв оригінального ідіостилю митця.

Список використаних джерел

1. Бабій І., Лушпинська Л., Касіяничук В. Порівняння у поетичних текстах Сергія Жадана: семантика, структура, функції. *Вісник науки та освіти*. 2024. №10/(28). С. 88-102.
2. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. Київ: Вища шк., 2003. 462 с.
3. Самчук У. Марія. Хроніка одного життя: роман. Київ: Український письменник, 2000. 189 с.

УЛАС САМЧУК-ПУБЛІЦИСТ: СВІТОГЛЯД МИТЦЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ, СОЦІАЛЬНОМУ, ПОЛІТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

Пелешок Ольга,
доктор філософії з журналістики (PhD),
асистент кафедри журналістики,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

МЕДІАВІДОБРАЖЕННЯ ПОСТАТІ УЛАСА САМЧУКА: КРАЄЗНАВЧО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ГАЗЕТНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Улас Самчук – видатний український письменник, публіцист і громадський діяч, чия творча спадщина займає важливе місце в історії української літератури. Його постать викликає значний інтерес не лише серед дослідників, а й у широких читацьких колах, що знаходить відображення в медійному просторі. Зокрема, газетні публікації різних періодів висвітлюють як літературні здобутки Самчука, так і суспільний резонанс навколо його життя та діяльності.

Медіавідображення видатних особистостей регіону здебільшого репрезентує мистецько-тематичний аспект краєзнавчих газетних публікацій, які є поширеними явищами в періодичних виданнях Тернопільщини. Це описи «життя й творчості діячів культури (представників освіти, науки, архітекторів, художників, письменників, акторів, видавців тощо, які проживали або бували в тому чи іншому регіоні, місті, селі, їхній вплив на суспільне та культурне життя краю)» [4]. Ця тематика представлена насамперед публікаціями, що відображають культурно-мистецькі процеси регіону, зокрема висвітлюють діяльність місцевих літераторів та видатних особистостей. Газетні наративи комплексно розкривають біографічні відомості про цих діячів, особливості їхньої творчості та зв'язки з локальним середовищем. До цієї тематичної групи

належать краєзнавчі матеріали, подані у формі біографічних нарисів про митців і письменників, які мають персоналізований характер.

Краєзнавчі наративи мистецького спрямування зазвичай включають хронологічно-історичні відомості про життя і творчість галицьких письменників, а також про літературний і мистецький контекст відповідної епохи. Вони можуть охоплювати як загальний огляд, так і аналіз окремих тем і проблем, зокрема в ретроспективному вимірі. Структурно такі матеріали часто містять інформаційний зв'язок із ювілейними датами. На сторінках преси тернопільського регіону віднаходимо чимало таких публікацій, у яких домінує постать У. Самчука. З нагоди вшанування 95-ї річниці від дня народження письменника у 2000 році на сторінках тернопільської преси віднаходимо декілька публікацій приурочених цій даті. Зокрема, у газеті «Свобода» – *«Віще слово Уласа Самчука»* [7, с. 5], у «Вільному житті» – *«Мій батько знав Уласа»* [19, с. 4]. Не оминули своєю згадкою цю дату і районні газети Тернопільщини. Відтак, у шумській районній газеті віднаходимо публікацію *«Хресна дорога Уласа Самчука: до 95-річчя з дня народження великого прозаїка»* [9, с. 5], у кременецькому «Діалозі» – *«Він називав її «панна Печеніг»* [26, с. 6]. 99-та річниця від дня його народження представлена згадками *«Полум'яне слово митця»* [13, с. 4], *«Пекуча чужина: повість-есе про Уласа Самчука»* [23, с. 5]. До 102-ї річниці від дня народження прозаїка віднаходимо матеріали І. Фарини *«Назавжди у пам'яті»* (газета «Новини Шумщини») [22, с. 4] та *«Стежками слова Уласа Самчука»* (газета «Свобода») [24, с. 4]. До 103-ої річниці від дня народження видатного земляка – *«Його доля, як доля України»* (газета «Новини Шумщини») [25, с. 4], до 104-ої річниці – *«Барви днів Уласа Самчука»* (газета «Новини Шумщини») [21, с. 5], до 104-ої річниці – *«Народ чи чернь?: 20 лютого – 105 років від дня народження Уласа Самчука»* [5, с. 6], *«На полях до ювілею: «Єдиному справжньому європейцю», Уласові Самчуку, – 105»* [8, с. 2], *«Кременецькими стежками Уласа Самчука: до 105-ої річниці від Дня народження видатного письменника»* [27, с. 2], до 110-ої річниці – *«Творець шедеврів у краю рабів»* [6, с. 6], *«Шумщина – край Уласа Самчука»* [12, с. 5].

Публікація матеріалів про У. Самчука переважно в районній газеті «Новини Шумщини» та кременецькій районній газеті «Діалог» є закономірною, з огляду на його життєвий шлях, тісно пов'язаний із цими територіями. З 1913 року письменник мешкав у с. Тилявка, що нині входить до складу Шумського району. У 1920-1927 роках навчався в Кременецькій українській гімназії, де був учасником підпільного гуртка, який випускав рукописний журнал «Юнацтво».

Значну увагу популяризації творчої спадщини У. Самчука приділяє Тернопільська обласна організація Національної спілки письменників України. У рамках її діяльності відбуваються наукові конференції, літературні читання, презентації видань, присвячених його творчості. Вагоме місце у діяльності організації займає краєзнавчо-дослідницька робота, спрямована на вивчення впливу У. Самчука на літературний процес та його зв'язок із сучасною українською літературою. Відтак, на шпальтах газет Тернопільщини, простежується чимало таких публікацій. До прикладу, до 25 річниці з часу створення Тернопільської обласної організації Національної спілки письменників України: «Слідами Уласа Самчука на Лановеччині» [1, с. 2], «Улас Самчук повернувся в Тилявку» [1, с. 5] та ін.

У газетних публікаціях виразно простежується окрема тематична лінія, присвячена діаспорному періоду та політичній еміграції У. Самчука. До прикладу, у газеті «Вільне життя» (рубрика «Неперебутні»), привертає увагу матеріал О. Василюшин «Дні крізь призму серця» [3, с. 6]. У ньому йдеться про творчість письменника як представника української еміграційної літератури (1905 р., Дермань на Волині –1987, м. Торонто, Канада). У рубриці «Славетні земляки» (газета «Вільне життя») ця ж тематика відображена у матеріалі «Переслідувані імперією» [29, с. 3], про перебування у 1941 р. письменника в с. Тилявці Шумського району читаємо у матеріалі «Уласа Тилявкою несли на руках» (рубрика «Наші земляк») [11, с. 8], про проживання письменника-краянина у м. Торонто (Канада) йдеться у матеріалі «Волинянин Улас Самчук – громадянин Землі» (рубрика «Літературна дата») [10, с. 4].

Окремого наукового інтересу набувають газетні рецензії та критичні відгуки на сценічні інтерпретації знакових творів У. Самчука. До прикладу, про прем'єру вистави «Сльози Божої Матері» за романом письменника, що відбулася в Тернопільському академічному обласному українському драматичному театрі Т. Г. Шевченка: «На кону – потрясіння, або Чого плакала Божя Мати» [14, с. 7], «Мить потрясіння і прозріння мить» [17, с. 12], «Чорні дзвони пам'яті» [18, с. 8], «Сльози Божої Матері» повинні побачити всі» [20, с. 13] та ін.

Не менш актуальними є газетні рецензії на твори У. Самчука, які відіграють важливу роль у формуванні суспільного сприйняття його літературної спадщини. Вони не лише відображають читацькі та критичні оцінки його творчості в різні історичні періоди, а й сприяють актуалізації ідей письменника у культурному дискурсі. Серед основних: «Грані національної ідентичності українців у публіцистиці Уласа Самчука» [2, с. 10], «Нове прочитання давнього роману» [15, с. 13], «Легенда української еміграції: про книгу «Репортажі з Карпатської України» У. Самчука» [4, с. 6], «Про що книга «На твердій землі» Уласа Самчука» [16, с. 9].

Проведений краєзнавчо-бібліографічний аналіз газетних публікацій Тернопільщини засвідчує наявність значної кількості узагальнюючих матеріалів у регіональному медіапросторі, що висвітлюють біографію видатного українського письменника У. Самчука. Дослідження цієї тематики залишається актуальним і затребуваним, оскільки здійснює огляд газетних матеріалів, присвячених У. Самчуку, з акцентом на їхню рецепцію в медійному середовищі. Аналіз таких публікацій дозволяє простежити еволюцію рецепції письменника, дає змогу виявити домінантні мотиви та інтерпретаційні акценти, що впливали на його позиціонування в національному літературному просторі. Окрім того, дослідження цих матеріалів допомагає простежити зміни у сприйнятті постаті письменника в різні історичні періоди. Важливим аспектом є також визначення ключових тем та тенденцій у висвітленні його творчої спадщини.

Список використаних джерел

1. Басюк Г. Слідами Уласа Самчука на Лановеччині. *Голос Лановеччини*. 2009. 7 серп. С. 2.
2. Болобан Є. Грані національної ідентичності українців у публіцистиці Уласа Самчука. *Діалог*. 2017. 17 лют. С. 10.
3. Василюшин О. Дні крізь призму серця. *Вільне життя плюс*. 2018. 7 верес. С. 6.
4. Вовчанська В. Легенда української еміграції. *Вільне життя плюс*. 2019. 18 жовт. С. 6.
5. Жук Г. Народ чи чернь?: 20 лютого – 105 років від дня народження Уласа Самчука. *Нова Тернопільська газета*. 2010. 17-23 лют. С. 6.
6. Ковальчук О. Творець шедеврів у краю рабів. *Вільне життя плюс*. 2015. 27 лют. С. 6.
7. Ліберний О. Віще слово Уласа Самчука. *Свобода*. 2000. 4 берез. С. 5.
8. Лобунь І. На полях до ювілею: «Єдиному справжньому європейцю», Уласові Самчуку, – 105. *Голос Лановеччини*. 2010. 12 берез. С. 2.
9. Мариненко Ю. Хресна дорога Уласа Самчука: до 95-річчя з дня народження великого прозаїка. *Новини Шумщини*. 2000. 19 лют. С. 5.
10. Панасюк П. Волинянин Улас Самчук – громадянин Землі. *Новини Шумщини*. 2019. 15 лют. С. 4.
11. Панасюк П. Уласа Тилявкою несли на руках. *Новини Шумщини*. 2018. 16 лют. С. 8.
12. Панасюк П. Шумщина – край Уласа Самчука. *Новини Шумщини*. 2015. 20 лют. С. 5.
13. Полум'яне слово митця. *Новини Шумщини*. 2004. 23 жовт. С. 4.
14. Садовська Г. На кону – потрясіння, або Чого плакала Божа Мати. *Вільне життя*. 2008. 8 берез. С. 7.
15. Синюк С. Нове прочитання давнього роману. *Діалог*. 2019. 18 квіт. С. 13.
16. Синюк С. Про що книга «На твердій землі» Уласа Самчука. *Діалог*. 2019. 31 трав. С. 9.

- 17.Собуцька В. Мить потрясіння і прозріння. *Свобода*. 2008. 5 берез. С. 12.
- 18.Собуцька В. Чорні дзвони пам'яті. *Свобода*. 2008. 23 лют. С. 8.
- 19.Станіславів М. Мій батько знав Уласа. *Вільне життя*. 2000. 19 лют. С. 4.
- 20.Терещук О. «Сльози Божої Матері» повинні побачити всі. *Місто*. 2008. 29 жовт. С. 13.
- 21.Фарина І. Барви днів Уласа Самчука. *Новини Шумщини*. 2009. 20 лют. С. 5
- 22.Фарина І. Назавжди у пам'яті. *Новини Шумщини*. 2007. 17 лют. С. 4.
- 23.Фарина І. Пекуча чужина : повість-есе про Уласа Самчука. *Новини Шумщини*. 2004. 21 лют. С. 5.
- 24.Фарина І. Стежками слова Уласа Самчука. *Свобода*. 2007. 3 берез. С. 4.
- 25.Федчук С. Його доля, як доля України. *Новини Шумщини*. 2008. 23 лют. С. 4
- 26.Чернихівський Г. Він називав її «панна Печеніг». *Діалог*. 2000. 12 лют. С. 6.
- 27.Чернихівський Г. Кременецькими стежками Уласа Самчука: до 105-ої річниці від Дня народження видатного письменника. *Діалог*. 2010. 26 лют. С. 2.
28. Якель Р. Улас Самчук повернувся в Тилявку. *Свобода*. 2010. 26 лют. С. 5.
- 29.Ярий М. Переслідувані імперією. *Вільне життя плюс*. 2018. 23 берез. С. 3.

Федоренко Ольга,
кандидат філологічних наук,
Центр підготовки та перепідготовки
робітничих кадрів № 1, м. Кривий Ріг

**ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ
В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ УЛАСА САМЧУКА**

«Я ставив і зараз ставлю собі досить, як на письменника, виразне завдання: хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю...»

Улас Самчук

Для Уласа Самчука – людини, письменника-емігранта, публіциста – образ Батьківщини-України набув сакрального значення. Романтично-піднесене, міфологізоване сприйняття й змалювання Вітчизни характерне й для творчості Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Олени Теліги.

Патріотичним запалом та ентузіазмом пройняті перші публіцистичні праці Уласа Самчука – учасника визвольних змагань Закарпатської України 1938-1940 рр. Улас Самчук розкривав певні події визвольної боротьби закарпатців, оповідав про самовідданість і хоробрість місцевих інтелігентів та патріотів, хто приїжджав зміцнювати незалежність нової, хоча й невеличкої, держави. Сьогодні статті Уласа Самчука звучать сильно, актуально, набувають нових сенсів і надають поживу для роздумів, можуть бути дороговказом для українців: «На стіні з'явилася мапа. Напис “Підкарпатська Русь” заліплений “Карпатською Україною”. Червоним олівцем закреслено “нові”, арбітражні границі. Тим самим олівцем на втрачених територіях напис: “Все це мусимо повернути назад”» [5, с. 403].

Ідея національної свідомості – визначальна для публіцистики Уласа Самчука, опублікованої, зокрема, у тижневику «Волинь», у редакції якого він працював з початку Другої світової війни. Так, у передовій статті «За мужню дійсність» Улас Самчук говорить про страждання українців на рідній землі, спричинені окупаційними режимами Москви та Польщі: «На нашій землі, на землі наших предків, нам відмовлялося користуватися з найзвичайніших прав, які прислужують кожній людині нашого європейського суходолу. Відмовлялося право на нашу національну приналежність. Відмовлялося право бути спадкоємцями наших споконвічних предків. Відмовлялося право рідної мови, церкви і т. д.» [3].

У передовій статті «За мужню дійсність» Улас Самчук закликав до єдності українців, з метою розбудови української державності, що, на думку

митця, можлива завдяки щоденній солідарній, творчій і організуючій праці: «Праця всього народу, праця кожної творчої одиниці. Ми цілком свідомо підкреслюємо оці дуже конкретні і дуже конечні завдання і виразно ставимо їх, як протизаги нашого політичного розбиття, нашого дивовижного незрозуміння так виразної і так важливої політичної дійсності на суходолі Європи» [3]. Можна стверджувати, що Улас Самчук виступив продовжувачем справи М. Грушевського, С. Єфремова, А. Кримського, С. Русової на ниві національного відродження України.

А. Жив'юк – земляк і дослідник творчості Уласа Самчука, упорядник книги «Документ доби. Публіцистика Уласа Самчука 1941-1943 років» (Рівне, 2008) – наголошує саме на історичній цінності передових статей, репортажів, фейлетонів Уласа Самчука, що були опубліковані в українських часописах у період німецької окупації України [1].

«Воєнний доробок» Уласа Самчука, за неповними підрахунками дослідників, складає 78 оригінальних матеріалів, серед яких – 30 передовиць, 4 нарисові серіали, 40 інших різнопланових і різножанрових публікацій (статті, огляди, рецензії, замітки, критика, репортажі, фейлетони), 4 уривки з художніх творів. Друкувались ці твори, кількаразово дублюючись, у часописах «Волинь» (Рівне), «Українське слово» (Київ), «Голос Сарненщини», «Костопільські вісті», «Заславський вісник», «Орленя» (Рівне), «Українка» (Костопіль), «Крем'янецький вісник», а також у літературному журналі періоду окупації «Український засів» (Харків) [4].

Літературознавець С. Хороб, вивчивши аналітико-політичні статті Уласа Самчука, дійшов висновку, що майже всі вони спрямовані на спротив німецько-нацистським окупантам [5, с. 404]. Дослідники відзначають неперевершений талант Уласа Самчука, адже його редакторська й журналістська діяльність сприяла створенню антинацистського руху Опору на Волині в роки Другої світової війни.

Після завершення Другої світової війни жанровий діапазон публіцистичних творів Уласа Самчука значно розширився (стаття-виступ, полемічна стаття, аналітична

студія, оглядова стаття, рецензія та ін.), що свідчить про його подальше захоплення журналістською діяльністю [5, с. 408]. До того ж, публіцистичні спроби Уласа Самчука осмислення історичного, духовного, морального аспектів життя українців стали основою його романів, повістей та оповідань.

Список використаних джерел

1. Жив'юк А. Улас Самчук міг би бути хорошим політиком. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1367/164/48207/>
2. Радчик В. В. Публіцистика Уласа Самчука в контексті українського державотворення. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1333>
3. Самчук У. За мужню дійсність. *Волинь*. 1941. 1 вересня. С. 1.
4. Степанюк Л. Часопис «Волинь»: джерела, постаті. URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/146?module=virt#gsc.tab=0>
5. Хороб С. Жанрові особливості журналістської публіцистики Уласа Самчука. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017. № 4 (40). 2018. 3 (47). С. 402-410.

Федько Ольга,
викладачка кафедри філології та перекладу,
Український державний університет
науки та технологій (м. Дніпро)

БАРОКОВА ПРОЗА XVII СТ. У ПРАЦІ БОГДАНА ЛЕПКОГО «НАШЕ ПИСЬМЕНСТВО»

Українська барокова проза все активніше стає сьогодні об'єктом публікацій та дослідження у науковому дискурсі. Це тритомне видання творів Інокентія Гізеля (Лариса Довгань, 2005) «Треносу» Мелетія Смотрицького (Ростислав Радишевський, «Літосу» Петра Могили (Ростислав Радишевський, 2018). Це наукові дослідження Ростислава Радишевського, Наталії Поплавської,

Руслана Ткачука, Ольги Новик, Олени Матушек та інших, які відкривають шляхи до реінтерпретації цього важливого сегменту українського письменства.

Варто зауважити, що наукове дослідження української барокової прози, окреслення її стильових особливостей, але без означення «барокова», започатковане у працях харківського дослідника Миколи Сумцова, який у 80-х роках XIX ст., працюючи над створенням систематизованої історії української літератури XVII ст., опублікував монографії про Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського, Інокентія Гізеля, що є яскравими представниками тогочасної української прози.

Мета дослідження – з'ясування специфіки трактування української барокової прози XVII ст. у праці Богдана Лепкого «Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів» (Краків, 1941, 135 с.).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Богдан Лепкий свої медієвістичні дослідження розпочав у праці «Начерк історії української літератури», перший том якої з'явився в 1909 році, другий – 1912 рік у м. Коломия, коли активно велися дискусії навколо питання про значення культурної спадщини Київської Русі. У праці дослідник звернувся до проблеми засвоєння візантійського та європейського досвіду в українському письменстві, а також неабияку роль відвів систематизації жанрів, які були засвоєні з перекладних книг і взаємодіяли з усною народною словесністю. Історію українського письменства у цій праці доведено до кінця XVI ст.

Студії української барокової прози Богдан Лепкий продовжив у праці «Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів», що вперше опублікована у Кракові 1941 року [1]. Праця складалася із 15 розділів, п'ять із яких приурочено дослідженню давнього письменства (*Початки української літератури, Слово про Ігорів похід, Галицько-Волинська література, Нові подихи в літературі, Література козацької доби*). У ній дослідник продовжив декларувати своє прагнення довести національну самодостатність як давнього українського письменства,

так і нової української літератури (розділи «Відродження української літератури», «Шевченко та його доба», «Письменство Західної України», «Пошевченкова доба», «Іван Франко й галицька література», «Жінки-письменниці», «Український театр», «Поезія довоєнної доби», «Література воєнна і повоєнна», «Історія літератури й літературна критика»).

За основу періодизації давнього письменства Богдан Лепкий обрав історичний підхід та певну закономірність, яка виявляється у стилістиці творів. Услід за Дмитром Чижевським (праця «Український літературний барок», перший том якої також з'явився у 1941 році), він намагався окреслити своє бачення барокового стилю, наголошуючи, що «світла доба українського барока» утвердилася в період гетьманування Івана Мазепи і відносить його до «козацької доби», яка, за його переконанням, розпочинається від «унії з Римом (1596)»: «Козацький період, такий бурхливий і кривавий, все ж таки відновив традицію колишньої державної незалежності, слово «козак» стало синонімом лицаря» [1, с. 38].

Визначними представниками, які внесли вагому лепту в українську барокову прозу XVII ст., він називав полемістів Івана Вишенського, Юрія Рогатинця, Мелетія Смотрицького, Іпатія Потія, Веніаміна Рутського та проповідників Іоанікія Галятовського, Лазаря Барановича. Іпатія Потія вважав «рушійним духом унії, аристократ у змісті, а в формі такий, як коли йому треба. Часто забирає слово (лишив 17 праць) і воює сильними аргументами, однаково сильний у теології, як і в публіцистиці, пише темпераментно, наче б у руці мав не перо і не владний жезл, а шаблю» [1, с. 40]. До визначних барокових творів у праці «Наше письменство» віднесено твір Юрія Рогатинця «Пересторога», названий релігійно-політичним памфлетом, «написаний барвисто й поетично, майже чистою, народною мовою». У «Треносі» Мелетія Смотрицького Богдан Лепкий помітив «літературний твір, що хапав за серце, зворушував, грав на нервах» [1, с. 42].

Цікавими щодо жанрової специфіки та використання художнього досвіду попередників є для Богдана Лепкого «Житія Святих» Дмитра Тупталенка

(Димитрія Туптала), збірник проповідей «Ключ розуміння» Іоанікія Галятовського. А Антонія Радивиловського назвав «знаменитим проповідником-символістом», який «особливу увагу присвятив у своїх проповідях українським святам і, хоч сам аристократ, розвивав демократичні й чоловіколюбні погляди, проповідував рівність людей, гармонію між словом і ділом, ставав в обороні жінок і картав визиск, лихву й несправедливість суддів» [1, с. 44].

У XVII ст. з'являється і нова модифікація жанру літописів, що був властивий українському письменству ще з часів князювання Ярослава Мудрого, – історично-мемуарна проза. Її поява започаткована так званими місцевими (крайовими) літописами, а жанровими формами стали хроніки, козацькі реєстри, щоденники та козацькі літописи, в яких узагальнювався історичний шлях українського народу від Київської Русі до початку XVIII ст. На відміну від літописних пам'яток попередніх епох, у бароковій літописній прозі залучаються нові документальні джерела (урядові та монастирські архіви, друковані та рукописні зарубіжні хроніки, козацькі реєстри), посилюється і критичне ставлення до цих джерел, а літописна форма викладу активно замінюється розгорнутою літописною розповіддю, в якій домінував науковий підхід авторів до трактування ключових для української історії подій. Вони дозволяли собі вже суб'єктивно їх тлумачити. Простежуємо аналітичний підхід до предмета художнього осмислення, метою якого є створення переконливої літературної моделі тієї чи іншої події. Наприклад, популярними концептами стала модель християнізації Київської Русі.

Цим пам'яткам відведено вагоме місце у праці Богдана Лепкого. Він вважав, що саме у них «героїчна козацька доба знайшла свій живий відгук». До найважливіших, які зберегли дух минувшини, автор відніс Густинський літопис, «Хроніку» Феодосія Софоновича, «Синопис», літописи Самовидця, Граб'янки, Величка і «Історію Русів». Правда, більше уваги приділяв їх авторам. Наприклад, автор літопису Самовидця, за його переконанням, «стає по боці городових козаків. Знає тайни внутрішньої та заграничної політики,

тверезо дивиться на наші історичні події, але це не ослабляє його любови до рідного краю та народу» [1, с. 44]. А «Історія Русів», як вважав письменник, мала «найбільший вплив на життя української інтелігенції», твір є «патріотичним», «самостійницьким, ворожим до найманців» [1, с. 46].

Висновки. Отже, на основі аналізу праці Богдана Лепкого «Наше письменство» варто зауважити, що у XVII ст. Україна переживала значні зміни в культурно-політичному та церковно-релігійному житті, які визначили її подальший історичний розвиток. Вагоме значення у цьому поступі мала барокова проза, своєрідний інструмент формування національних основ письменства. Вона наповнюється новим змістом, набуває нових функцій та досягає культурної рівносильності із західноєвропейською. Її барокова специфіка стає важливим тогочасним літературним явищем. Наукові студії Богдана Лепкого дозволяють potwierдити її специфічні особливості. Такі судження Богдана Лепкого про українські прозові твори XVII ст. дали підстави для певних авторських висновків. Він переконаний, що завдяки їм українське письменство збагатилося непересічними творами, завдяки яким виробився певний стиль, «появився дотеп та іронія».

Список використаних джерел

1. Лепкий Б. Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів. Краків, 1941, 135 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20886/file.pdf>

МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА В СЕРЕДНІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛА

Сеньовська Надія,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Скуратко Тетяна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

УЛАС САМЧУК: НА СТОРОЖІ ДУХУ НАЦІЇ (МЕТОДИЧНІ ЗАМІТКИ)

Зasadничою цінністю для нашого народу в усі часи була свобода («Що є свобода? Добро в ній яке? / Кажуть, неначе воно золоте? / Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото, / Проти свободи воно лиш болото» [6, с. 55]). Впродовж усієї історії українці виборювали її великою ціною. Наша нація завжди була свободололюбивою, бо «дух народу – незборима сила» (Ю. Яновський), бо «вічний революціонер» (І. Франко) – нескорений: «Вічний революціонер – / Дух, що тіло рве до бою, / Рве за поступ, щастя й волю, – / Він живе, він ще не вмер. / Ні попівськії тортури, / Ні тюремні царські мури, / Ані війська муштровані, / Ні гармати лаштовані, / Ні шпійонське ремесло / В гріб його ще не звело» [8, с. 5].

Сьогодні – «темні» часи для України, але навіть у такий складний час дух народу «о власній силі йде. / І простується, міцніє, / І спішить туди, де дніє: / Словом сильним, мов трубою, / Міліони зве з собою, – / Міліони радо йдуть, / Бо се голос духа чуть» [8, с. 5]. Потужним голосом народу у всі часи було художнє слово, адже, за словами професора Миколи Ткачука, «українські митці завжди перебували на передньому краї духовного, національного, культурного і художнього розвитку, підтримуючи дух свободи і гуманізму, закликали у важкі години до боротьби з ворогами, оспівували відвагу, мужність захисників

Вітчизни, найвище цінуючи вірність своїй землі й самовіддану любов до України» [7, с. 585]. На «передньому краї» нашого сьогоденішнього духовного розвитку є, на наш погляд, Улас Самчук – видатний український письменник, журналіст, публіцист, редактор, «літописець» українського народу («Хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю» [5, с. 171]). Цьогоріч відзначаємо 120-ту річницю від дня народження українського «Гомера ХХ століття» (С. Пінчук), який вважав, що «митець, відданий інтересам свого народу і його культури, має творити ідейно широку, активну літературу, вільну від тенденційних впливів, закорінену в національну історію і психологію» [5, с. 172]. Такою і була творчість Уласа Самчука, тому усі ці роки він стоїть на сторожі духу нації, бо завжди вважав, що «вічним, незмінним і найсвятішим в житті кожної без винятку людини є Батьківщина... Чи маємо Батьківщину ми, українці? Маємо. Чи чуємо її? Чи розуміємо? Не завжди! Це є основна причина тої розгубленості, в яку попало безліч синів якраз нашої Батьківщини. Бо хто має Батьківщину, хто її чує, любить, той має для чого жити... Жити для Батьківщини – це значить жити для себе, для своїх предків і для нащадків...» [4, с. 424]. Слова Уласа Самчука сьогодні є надактуальними, адже нам так важливо в умовах воєнного лихоліття «жити для Батьківщини..., для нащадків» (У. Самчук), «лупати сю скалу» (І. Франко) і вірити, що «своїми руками / Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт, / Що кров'ю власною і власними кістками / Твердий змуруємо гостинець і за нами / Прийде нове життя, добро нове у світ» [8, с. 14].

Зауважимо, що роль Уласа Самчука надзвичайно велика у створенні національно самобутньої української літератури, а, як зазначає професор Микола Ткачук, «разом із створенням національно самобутньої української літератури починається процес її світового визнання» [7, с. 599]. Улас Самчук доклав багато зусиль для світового визнання української літератури, бо, як зауважував сам письменник, «засадничо у нас не було приватних інтересів, нейтральних розваг, побутових проблем, навіть справжніх мешкань, ми перебували мовби на двірні і чекали, «коли виб'є наша година і заграє сурма»,

щоб рушити в похід і перемогти» [4, с. 9]. Зважаючи на це, на наше переконання, проза Уласа Самчука є цінним матеріалом для патріотичного виховання дітей і молоді, що у час боротьби за нашу самоідентичність є надважливим. Із власного практичного досвіду (діяльність освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» [2]) можемо зауважити, що саме патріотичному вихованню сьогодні варто відводити значну роль в освітньому процесі. Зазначимо, що метою освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» є «вести роз'яснювально-інформаційну діяльність серед школярів і студентів стосовно ситуації в країні, пов'язаної з російською агресією (волонтерство, безпека, інформаційна гігієна, соціальна адаптація людей, які постраждали від війни); формувати у свідомості дітей та молоді позитивний образ українського героя-захисника» [3, с. 264]. Вважаємо, що сьогодні робота з дітьми та молоддю в Україні має бути глибинно переосмислена. Саме тому командою «Патріотичні й небайдужі» [2] було розроблено блок нетрадиційних форм виховної роботи з підростаючим поколінням (квест-вікторина, мистецький перфоменс, панельна дискусія, година пам'яті, майстер-клас, творча зустріч, патріотична акція, лекція-обговорення, лекція-презентація, лекція-бесіда, творчі читання тощо). Значну увагу учасники освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» зосередили на розробці циклу лекцій-презентацій. Зауважимо, що ця форма є «неймовірно зручною в застосуванні, адже її можна поєднувати в межах одного заходу з іншими видами діяльності. До кожної лекції-презентації було розроблено комплекс слайдів (не менше 20-ти). Також підібрано фрагменти фільмів, музичні кліпи та інші відеоматеріали, які стосувалися конкретної тематики» [3, с. 264]. Метою циклу лекцій-презентацій «На сторожі духу нації» є «розкривати слухачам роль відомих діячів культури та науки в становленні української само ідентичності» [3, с. 271]. Однією з перших таких розробок стала лекція-презентація «На сторожі духу нації: Улас Самчук», присвячена 120-тій річниці від дня народження українського письменника. Готуючись до проведення цієї лекції-презентації, учасниками команди «Патріотичні й

небайдужі» було взято до уваги той факт, що заняття проводитиметься у малокомплектній групі, а коли говоримо про таку академічну групу, то формат лекції-презентації дещо об'ємний і формальний для якісного освітнього впливу. Як ми переконалися, доречнішою у такому випадку є лекція-бесіда, котра передбачає більш неформатне, тепле, майже родинне спілкування і дає можливість щиріше висловлюватися. Саме атмосфера невимушеності та щирості панувала під час лекції-бесіди про Уласа Самчука «На сторожі духу нації», проведеної зі студентами факультету філології і журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка [1].

У наш час патріотичне виховання набуває нового надважливого значення, адже важливо осмислити, що майбутнє України залежить від кожного з нас, а знати свою історію, культуру, літературу, плекати рідну мову – наш святий обов'язок. Проза Уласа Самчука – цільне зерно на ниві патріотичного виховання дітей та молоді, адже художнє слово українського «Гомера ХХ століття» сьогодні єднає українців у їхній духовній боротьбі та відіграє важливу роль у формуванні національної свідомості юних українців, бо письменник стоїть на сторожі духу нації.

Список використаних джерел

1. На сторожі духу нації: Улас Самчук URL: <https://www.facebook.com/share/p/16JfiYdqRK/>
2. Патріотичні й небайдужі. Офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555874657142>
3. Сеньовська Н., Скуратко Т., Нестайко І. Лекція-презентація як форма патріотичного виховання (на матеріалі роботи освітнього волонтерського проекту «Патріотичні й небайдужі»). Актуальні питання гуманітарних наук / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 79. Том 2. С. 261–272. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/79_2024/part_2/42.pdf

4. Самчук У. На білому коні. На коні вороному: Спомини і враження: у двох частинах. Остог-Луцьк: Вид-во НаУОА, ПВД «Твердиня», 2007. 424 с.
5. Самчук У. Марія: повість. 2-ге вид. Київ: Знання, 2013. 176 с.
6. Сковорода Г. Вибрані твори / упорядкування та передмова Л. Ушкалова; примітки і коментарі Л. Ушкалова та С. Вакуленка. Харків: Прапор, 2007. 84 с.
7. Ткачук М. Українська література ХХ століття: монографія. Тернопіль: Медобори, 2014. 608 с.
8. Франко І. Украдене щастя. Харків: Фоліо, 2007. 415 с.

Карач Наталія,
кандидат філологічних наук, старший викладач,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль.

СПОГАДИ У. САМЧУКА «НА БІЛОМУ КОНІ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАНТСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Улас Самчук – талановитий прозаїк і публіцист, чия творчість вигранювалася у складний період української історії та українського літературного дискурсу ХХ століття.

Незважаючи на значну кількість досліджень художньої прози У.Самчука, що розпочали його сучасники А. Власенко-Бойцун, Г. Костюк, І. Кошелівець, Б. Кравців, Я. Розумний, О. Тарнавський, Ю. Шевельов та ін., мемуари письменника не стали об'єктом цілісного вивчення сучасних науковців. Актуальність спогадової прози У. Самчука вмотивована тим, що навіть і в контексті літературної традиції необхідно віднайти естетичне підґрунтя художньо-естетичних пошуків митця. осмислити специфіку конструювання національної моделі світу й особистості в ній. Мемуарний цикл «На білому коні» і «На коні вороному» дає можливість читачеві з'ясувати складний

характер художнього мислення У. Самчука, зокрема його універсалізм, спадкоємність з українською та західноєвропейською літературою історичної доби та попередніх епох, масштабність художнього вираження етико-філософської концепції дійсності.

Автобіографічний твір «На білому коні» своєрідно розкриває творчу індивідуальність митця – багатогранну, а тому завжди неординарну. У. Самчук вважав: «Бажання “бути письменником” – основне бажання, а бути ним можна тільки в Києві. Мене опанувала докраю одна ідея – написати епопею у трьох частинах, з трьох різних періодів – княжого, козацького і сучасного, діятись має це обополами ріки Дніпра, а назва її – “Дід-Дніпро”. Дніпро – вісь, на якій обертається наша планета від Перуна і до наших днів» [2, с. 220]. Таким чином, саморозкриття письменником основних життєвих віх, його інтерпретація суспільно-політичних і культурних подій допомагає реципієнтові аналітично обсервувати філософські, соціальні, естетичні й етико-моральні погляди автора, відкриваючи завісу його творчої лабораторії й особистого життя. На жаль, як дізнаємося з тексту, усі дороги в Київ були «наглухо» закриті, а «Дід-Дніпро» «відходить у безвість», поступаючись місцем «скромнішій “Волині”» [2, с. 221].

Справжній патріот і культтрегер, У. Самчук, який звик «не ходити второваними дорогами» і «бачити деякі явища по-своєму» [2, с. 221], ніколи не змінював своїх поглядів («інакше я не буду мати поглядів взагалі, а користатися лише чужими» [2, с. 221]), відверто розкривав творчі імпульси та джерела літературної творчості. Можемо стверджувати: у його мемуарах домінує біографічний час, оригінально висвітлюючи час історичний. Тут важливим є духовне життя реального письменника, яке він самопрезентував: «Не знаю, чому хотілося Заходу. Тоді це ще була тільки тривога, інстинкт, потяг, спрага. Здавалося, що там лежить та точка опертя, з якої зможемо бачити наш власний світ більш виразно, і це допоможе нам розв’язати наші складні життєві проблеми» [2, с. 115].

Вивчення мемуарного тексту сприятиме увиразненню автобіографічних факторів й автобіографізму як особливого виду художньо-біографічної правди.

Студенти удосконалюють навички аналізу літератури non fiction, під час якого розкривають екзистенційні та психологічні домінанти письменницького «я». Вони простежують, як за допомогою художнього слова У. Самчук майстерно синтезував важливі для української нації ідеї з відповідною художньою формою [1, с. 27]. Масштабні історіософські проблеми звучали переконливо. Так, він акцентував: «Історія – це така хімічна лабораторія, у якій примхливі майстри перемішують сонце, вітри, небо і землю, роблять з цього білі і червоні тільця нашої крові і цим висловлюють нашу природу не лишень фізики і хімії, але й ту «подобу Божу», що дає музику Бетховена і філософію Арістотеля. Безліч контактів єднає нас з нервом простору, в якому появляємося на світ, і все те, що звано патріотизмом, це також своєрідна біологія, естетика і мораль. А з цього біль і туга за кожним шматком того оточення, з якого виходили у простір свідомості» [2, с. 115]. У такий спосіб автор впевнено і виразно вписував Україну у всесвітню історію людства та культурний цивілізаційний дискурс.

Мемуари «На білому коні» доводять: творчість письменника-емігранта заґрунтована в національну площину. Говорячи про українську ідентичність, він пропонував правдивий погляд на історію та людину, вважаючи, що найбільш адекватною формою обґрунтування історіософської концепції України є роман-трилогія [1, с. 8].

Таким чином, без урахування духовно-інтелектуального виміру чи історіософських переконань митця не можливо осмислити творчу спадщину У. Самчука. Його твори, передусім мемуарний цикл «На білому коні» і «На коні вороному», наповнені національною ідеєю України з її складними соціальними, духовними, моральними шуканнями. Відтак письменник створив оригінальну націєтворчу історіософію, всебічно і панорамно осмисливши драматичний досвід українського народу, назвавши Україну гарантом європейської стабільності.

Список використаних джерел

1. Руснак І. «Я був повний Україною...». Художня історіософія Уласа Самчука: монографія. Вінниця: ДП ДКФ, 2005. 406 с.

2. Самчук У. На білому коні: спогади. Львів: Червона калина, 1999. 288 с.
3. Самчук У. На коні вороному: спогади. Львів: Червона калина, 2000. 279 с.

Гудз Марія,
асистент кафедри української та зарубіжної
літератур і методик їх навчання,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄВОГО І ТВОРЧОГО ШЛЯХУ УЛАСА САМЧУКА

Сучасне суспільство передбачає формування всебічно розвиненої особистості, готової до побутування у ньому. Цьому сприяє Нова українська школа, для якої пріоритетним є компетентнісне навчання, зорієнтоване на індивідуальні здібності, потреби, можливості, таланти учнів. Особлива увага зосереджена на соціокультурній компетентності як на одній із ключових в умовах шкільної освіти, зокрема і мовно-літературної, що на думку Г. Корицької, «сприяє патріотичному вихованню підрастаючого покоління» [4, с. 157].

Формування соціокультурної компетентності учнів закладу загальної середньої освіти є предметом досліджень багатьох науковців (О. Базилевська, Н. Басай, Л. Гапоненко, Л. Гонтова, А. Коваленко, Л. Курінна, С. Ніколаєва, С. Печенізька, І. Хом'як, О. Федорова А. Ярмолук та інші), та у контексті мовно-літературної галузі її розглядають Д. Баліцька, Н. Голуб, Л. Зязюн, О. Кучерук, М. Ніщенко, К. Пономарьова, О. Савченко та інші.

Термін «соціокультурна компетентність» тлумачать по-різному. В. Вітюк стверджує, що «це – сукупність знань, умінь, навичок і здібностей особистості, які дають змогу спілкуватися українською мовою в різних ситуаціях відповідно до норм мовлення й поведінки, а також традицій культури» [2]. Суголосними є

погляди Т. Бондар, який стверджує, що соціокультурну компетентність варто розуміти як «набуття знань про державу Україну, формування здатності використовувати в мовленнєвій практиці знання української національної культури, звичаїв, традицій, свят» [2]. При аналізі наукових джерел до теми ми звернули увагу на те, що дослідники тлумачать поняття «соціокультурна компетентність» у різних контекстах, але загалом усі його розуміють як наявність практичних умінь, здібностей, можливостей раціонально комунікувати із представниками різних народів, об'єктивно сприймати особливості тої чи іншої культури.

Щодо ефективних шляхів організації навчання на уроках мовно-літературної галузі з метою формування соціокультурної компетентності цікавими вважаємо напрацювання О. Савченко. Ми погоджуємось із вченою у тому, що для цього процесу доречним буде використання матеріалів, текстів з народознавчим змістом, про історичне минуле України, інформації про визначних діячів українського народу у минулому і сьогодні; залучати і готувати дітей до проведення народних та релігійних свят, обрядів, ознайомлювати з історією їх виникнення; використовувати тексти на морально-етичну тематику для побудови переказів, репродукції картин для написання тексту за картиною тощо [6]. Так, орієнтуючись на вищесказане пропонуємо розглядати на уроках української літератури, як засіб формування соціокультурної компетентності, життєвий і творчий шлях українського письменника, публіциста, журналіста, редактора Уласа Самчука. Оскільки діючі навчальні програми не передбачають опрацювання інформації про цю постать, то пропонуємо ознайомитись з нею на уроках позакласного читання й уроках літератури рідного краю.

Життєвий і творчий шлях Уласа Самчука дуже важливий для розуміння культури українців кількох поколінь. Його напрацювання відзначаються різною тематикою та жанрами, що дає можливість обирати матеріали орієнтуючись на вікові особливості учнів. У контексті формування соціокультурної компетентності учнів звертаємо увагу на мемуарно-автобіографічну прозу,

зокрема, на книги спогадів «На білому коні», «На коні вороному», «П'ять по дванадцятій» тощо. Бо за словами самого автора «це – документ доби».

«На білому коні» – книга споминів, що «охоплює великий пласт українського культурного буття, може слугувати інструментарієм і документальним матеріалом для літературознавчих досліджень, для переосмислення української мистецької спадщини. Вона допомагає дошукуватися невідомого, вибудовуючи свій нестандартний кут зору» [7]. Очевидно, що такий інформаційний матеріал стане у нагоді для вчителя-словесника при підготовці до уроків рідного краю чи позакласного читання.

Отже, одним із найактуальніших завдань сучасних уроків української мови і літератури є формування соціальної компетентності учнівської молоді. Ефективним шляхом до цього вважаємо вивчення та опрацювання текстів із народознавчою тематикою, біографічних довідок про відомих діячів культури, зокрема Уласа Самчука, що сприятиме розвитку почуттів солідарності та відданості, об'єктивізму й соціалізації учнів, відчуття приналежності до певної культури.

Список використаних джерел

1. Александрова В. Шляхи формування соціокультурної компетентності учнів 8-9 класів у позакласній роботі з української мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 4. С. 96-105.
2. Бондар Т. Генеза поняття «соціокультурна компетентність». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71. Т. 1. С. 24-30.
3. Гажа Т. Українська літературна мемуаристика XX століття: підсумки становлення типів: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. Наук: спец. 10.01.01. Харків: Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. 19 с.
4. Корицька Г. Соціокультурна компетенція школярів: до проблеми використання засобів її реалізації на уроках української мови. *Педагогічний дискурс*. 2012. № 13. С. 157-160.

5. Пустохіна В., Кучерук О., Голуб Н., Горошкіна О. та ін. Формування культурологічної компетентності старшокласників у процесі навчання української літератури: риторичний підхід. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика*: монографія / за ред. О. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. С. 196-207.
6. Савченко О. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2015. № 3. С. 10-15.
7. Царик Л. Творча біографія Уласа Самчука як чинник формування життєвого досвіду і соціокультурного становлення студентів та школярів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство. Вип. 52: до 115-річчя від дня народження Уласа Самчука*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 156-168.

Голинська Марія,
студентка групи СОУМА-42,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка.
Науковий керівник –
Скуратко Тетяна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

Сьогодні, у час воєнного буття, важливо дбати про ціннісні орієнтири дітей та молоді, формувати у них дієву любов до своєї Батьківщини, мови, культури, бо саме «патріотизм українців покликаний захистити національні інтереси своєї держави, відновити її територіальну цілісність, дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні

громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіт національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини» [1]. Значну роль у цьому відіграє, на наше переконання, літературно-краєзнавча робота в школі. Погоджуємося із думкою Т. Скуратко та Н. Сеньовської, що саме «уроки літератури рідного краю мають велике виховне значення, сприяють вихованню патріотизму школярів, національної свідомості, формують почуття гордості за багату літературно-культурну спадщину своєї малої Батьківщини та відповідальності за збереження усього свого, рідного (мови, історії, культури, літератури)» [9, с. 154]. Вважаємо, що уроки літератури рідного краю є дієвою платформою для патріотичного виховання учнів, формування почуття національної самосвідомості, адже, як зазначає Н. Марфинець, «шкільне літературне краєзнавство в системі сучасної освітньої парадигми покликане сприяти осмисленню історико-культурних традицій рідного краю, його духовного багатства, розглядається як потужний виховний засіб, що стимулює розвиток духовності в учнів» [3, с. 5].

Поділяємо думку Т. Скуратко та Н. Сеньовської, що «сьогодні уроки літератури рідного краю потребують переосмислення, а програма шкільного краєзнавства – розширення, оновлення з акцентом на патріотичній освіченості школярів» [9, с. 155]. Вважаємо, що в коло художнього читання школярів у контексті вивчення літератури рідного краю повинні увійти твори, які формуватимуть у здобувачів освіти почуття відповідальності за долю рідного народу і України, щирю любов до усього рідного, свого, адже «в основу системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді в першу чергу потрібно вкладати ідеї зміцнення української державності, формування патріотизму, позитивного ставлення до захисників і захисниць України, утвердження національних цінностей. На сучасному етапі першочерговим залишається виховання дітей та молоді в дусі патріотизму; любові й поваги до своєї держави, мови, культури, історії; свідомої готовності стати на захист країни» [7, с. 88]. Саме тому погоджуємося із висновком Т. Скуратко та Н. Сеньовської, що

«патріотичне виховання, формування в дітей та молоді дієвої любові до Батьківщини сьогодні є неймовірно актуальним» [8, с. 292]. Тому ми переконані, що на уроках літератури рідного краю повинні звучати твори Уласа Самчука – «українського Гомера ХХ століття» (С. Пінчук), видатного письменника, публіциста, якому судилося стати «літописцем українського простору в добі, яку сам бачив, чув, переживав» [5, с. 171].

Вважаємо, що патріотичне виховання дітей та молоді обов'язково має формуватися на романі Уласа Самчука «Марія», який автор присвятив «матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роках 1932-1933» [5, с. 5]. Це перший твір в українській літературі про одну з найбільших трагедій нашого народу – голодомор 1932-1933 рр. Цікавою, на наш погляд, є композиція роману, на чому необхідно зосередити увагу учнів. Твір складається із трьох частин, трьох «книг» – «Книга про народження Марії», «Книга днів Марії», «Книга про хліб». На нашу думку, уважне прочитання третьої частини («Книга про хліб») дає можливість зробити висновок про те, що роман насправді не є «хронікою одного життя», а хронікою цілого роду, цілої України, стає своєрідним літописом руйнування України, адже твір не лише про трагедію голодомору, а й про події Першої світової та громадянської воєн, жовтневого перевороту, розкуркулення українського селянства, антилюдяну більшовицьку ідеологію і Людину, звичайну українську жінку, яка попри непереборні труднощі упродовж усього життя, 26258 днів, що є майже 72 роки, працює, будує сім'ю, народжує дітей і вірить у краще майбуття свого народу: «Довго, довго виривалася з життя Марія. Перетинається окремо кожний нерв. Мідяне холодне сяйво місяця облило холодом роздуті з розчепіреними пальцями ноги... З напруженням рветься останній нерв. Гасне поволі місяць, зникають одна за другою з голови думи, зливаються у чорну пляму, без початку і кінця... Плющатся і грузнуть очі, холонуть засохлі уста, западають груди, серце робить останній удар... Марії не стало...» [5, с. 170]. За словами Н. Бернадської, Марія «мужньо пройшла крізь усі випробування і наблизилася до біблійних героїнь, піднеслася до символу України» [5, с. 175].

Після контекстуального прочитання роману «Марія» У. Самчука на уроках літератури рідного краю важливо пороздумувати з учнями над питаннями: «Якого значення набуває образ Марії в романі?», «Чи є хроніка життя української жінки відображенням долі селянства?», «Чому ж не протистояв український селянин більшовицькому злу?», «Чи можемо ми взяти із роману певні уроки минулого для прийдешнього України?». Школярам варто наголосити, що роман Уласа Самчука «Марія» пронизаний гуманізмом, адже любов до землі, щоденна праця, віра у краще, терпіння тримають людину, дають їй сил подолати усі труднощі, плекати свій родовід і любити до останнього подиху усе своє, рідне. Погоджуємося із учасницями освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» (Н. Сеньовська, Т. Скуратко, І. Скасків), що Улас Самчук крізь роки «стоїть на сторожі духу нації» [6].

Отже, уроки літератури рідного краю є платформою для патріотичного виховання школярів, адже вони формують дієву любов до усього свого, рідного і базуються на засадах гуманізму, що гарантує умови для зростання світлого майбуття України. Творчість Уласа Самчука має явну автентичну ознаку, тому, поза сумнівом, є важливою для шкільного прочитання в контексті вивчення літератури рідного краю.

Список використаних джерел

1. Бех І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
2. Волинець І. М. Теорія та історія літературного краєзнавства. URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna.../2volinec.htm>.
3. Марфинець Н. В. Розвиток змісту літературного краєзнавства у школах Закарпаття (кінець XIX – початок XXI століття): автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2014. 22 с.
4. Самчук У. На білому коні. На коні вороному: Спомини і враження: у двох частинах. Остог-Луцьк: Вид-во НаУОА, ПВД «Твердиня», 2007. 424 с.
5. Самчук У. Марія: повість. 2-ге вид. Київ: Знання, 2013. 176 с.

6. Патріотичні й небайдужі. Офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555874657142>.
7. Сеньовська Н., Скуратко Т. Освітній волонтерський проєкт «Україні потрібен кожен»: патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану. *Сучасна освіта в глобальному і національному вимірах: виклики, загрози, ефективні рішення*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (з міжнародною участю) (м. Тернопіль, 17 жовтня 2024 р.) / упоряд.: Г. М. Мешко, І. М. Шульга. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 88-92. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34177>.
8. Сеньовська Н., Скуратко Т. Діяльність освітнього волонтерського проєкту «Україні потрібен кожен» у контексті патріотичного виховання. *Актуальні питання гуманітарних наук* / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 78. Том 2. С. 287-293. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/78_2024/part_2/45.pdf.
9. Сеньовська Н., Скуратко Т. Розширення тематики літературного краєзнавства (на матеріалі вивчення книги Марії Вітишин «Мій син – кіборг»). *Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 січня 2025 року / за заг. ред. Н. Р. Грицак. Тернопіль: Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2025. С. 154-159. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35663>.

Войціховська Аліна,
 студентка групи СОУМА-22,
 Тернопільський національний педагогічний
 університет імені Володимира Гнатюка,
Галайда Юлія,
 студентка групи СОУМА-22,
 Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка,
 Науковий керівник –
Скуратко Тетяна Миколаївна,
 кандидат філологічних наук, доцент,
 Тернопільський національний педагогічний
 університет імені Володимира Гнатюка

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ УЛАСА САМЧУКА)

Героїзм українського народу, любов до Батьківщини та усього рідного, почуття відповідальності за долю країни знайшли своє художнє відображення в творчості українських митців слова, які «пізнавали теперішнє і прагнули заглянути в майбутнє, відкриваючи нові площини буття, нові риси в національному характері українця, захоплюючись його душевною красою, моральною силою, альтруїзмом, совісністю, загостреним відчуттям обов'язку перед народом, одухотвореністю і поетичністю натури» [8, с. 586]. Українська писемність завжди мала митців, які, як слушно зауважує проф. Микола Ткачук, «виховували у читача чистоту помислів, шляхетність, гідність, волелюбство, прагнення до високих ідеалів, навчали ненавидіти деспотизм, будь-які форми вияву гноблення, духовного і фізичного рабства, осуджували аморальність, переступ проти совісті й розуму» [8, с. 586]. До таких митців у нашій літературі належить Улас Самчук – «український Гомер ХХ століття». Його художнє слово є цілющим джерелом народної мудрості та палкої любові до рідної землі, бо він «репрезентує покоління, яке уціліло у вирах двох воєн, яке наполегливо шукало відповіді на питання про причини національних невдач і драм, про секрети національного характеру, про шляхи становлення національної самосвідомості» [3, с. 172]. Саме тому проза Уласа Самчука є дієвим засобом на ниві патріотичного виховання дітей та молоді, що сьогодні є чи не найважливішим в системі літературної освіти школярів, адже «патріотизм на даний час є нагальною потребою і держави, якій необхідно, щоб усі діти стали національно свідомими громадянами – патріотами, здатними в недалекому майбутньому забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі, а у випадку

військової загрози змогли відстояти її незалежність та суверенітет, і особистості, яка своєю діяльнісною любов'ю до Батьківщини прагне досягти взаємності з метою створення умов для вільного саморозвитку і збереження індивідуальності; й суспільства, яке зацікавлене в тому, щоб саморозвиток особистості, становлення її патріотичної самосвідомості здійснювався на моральній основі» [1]. Погоджуємося з думкою, що «патріотичне виховання, формування в дітей та молоді дієвої любові до Батьківщини сьогодні є неймовірно актуальним. Така виховна діяльність здійснюється як в закладах освіти, так і силами громадських організацій, активістів, батьків» [7, с. 292]. Яскравим взірцем у цьому є діяльність освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» [5].

Вважаємо, що актуальність патріотичного виховання дітей та молоді засобами художнього слова зумовлюється становленням України як вільної, свободолюбивої нації, за яку сьогодні ведеться жертвна боротьба. Серцевиною ж української національної ідеї є художня творчість українських митців слова, закорінена в національну історію та психологію, якою і є прозова спадщина Уласа Самчука, письменника, який став «літописцем українського народу». Твори письменника «дихають» любов'ю до України, «малої батьківщини» (Дермань – Тилявка – Кременець), українських культурно-історичних традицій, рідної природи, вікової системи цінностей селянської верстви, до якої він належав, а тому і є цілющим зерном на ниві патріотичного виховання дітей та молоді.

На наше переконання, формуючи національно свідому еліту української нації, неможливо оминати в курсі літератури рідного краю вивчення романів Уласа Самчука «Марія» та «Куди тече та річка» із трилогії «Волинь», які посідають значне місце в доробку митця. Ці твори повинен прочитати кожен свідомий українець, бо вони наповнені світлом українськості, несучи філософське осмислення причини національних поразок і щирю віру в національне відродження України.

Обговорюючи зі школярами роман Уласа Самчука «Марія», учителеві варто наголосити учням на тому, що твір має посвяту, яка визначає його тему: «Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роки 1932–1933» [3, с. 5]. Композиційно роман складається із трьох частин («Книга про народження Марії», «Книга днів Марії» і «Книга про хліб»). Головним стрижнем твору є образ головної героїні – Марії, що пов’язує і об’єднує усі три частини. Роман має ознаки хронічки, адже описує усе життя Марії, звичайної української жінки: «Коли не рахувати останніх трьох, то Марія зустріла й провела двадцять шість тисяч двісті п’ятдесят вісім днів. Стільки разів сходило для неї сонце, стільки разів переживала насолоду буття, стільки разів бачила або відчувала небо, запах сонячного тепла й землі» [3, с. 5]. Доля Марії була складно, як і доля багатьох інших українських жінок, саме тому автор підносить цей образ до символу самої України: «У дев’ять років Марія почала самотійно жити. Пішла у найми до Мартина Заруби. Господар порядний. Марію мили, чесали, підкормлювали. За це пасла літом дванадцятую худобу, зимою носила воду, підстеляла в хлівах, помагала прясти вовну, клоччя, прала на мішки вал і мотала клубки» [3, с. 11]. Уважне прочитання роману дасть розуміння школярам того, як радянська влада набирала темпів, а життя працьовитого українського селянства – безвихідного становища. Улас Самчук змальовує хаос і грабіж, принесений так званими «визволителями», даючи можливість відчути увесь душевний біль простої людини праці: «Марія була залякана, гукала тата і дуже хотіла їсти. Чому сьогодні за неї так забули, а мати, коли помітить її, замість дати їсти, схопить на руки, заливається слізьми і так горне до сухих грудей, що Марії аж боляче» [3, с. 6].

Основи національної ідеології, філософії і психології буття народу Улас Самчук виводить і у трилогії «Волинь», яку теж, на наше переконання, варто вивчати на уроках літератури рідного краю, зокрема першу частину «Куди тече та річка». Зауважимо, що герої епопеї «Волинь» постають носіями кращих рис української ментальності. На прикладі образу Матвія Довбенка школярам варто показати новий тип заможного українського селянина – господаря на своїй

землі, людину праці, яка має глибокі ціннісні орієнтири і палко любить усе своє, рідне.

Отже, проза Уласа Самчука є цільним зерном на ниві формування патріотизму дітей та молоді засобами художнього слова, адже у ній відображено найяскравіші сторінки історії українського народу. Для сучасної української школи патріотичне виховання, на наше переконання, має бути пріоритетним, бо сьогодні так важливо формувати національно свідому еліту нації, бо кожен народ – коваль свого щастя, а наш народ заслуговує на щасливе майбуття, за яке сьогодні йде жертвна боротьба.

Список використаних джерел

1. Бех І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
2. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. Київ: Абрис, 1997. 144 с.
3. Самчук У. Марія: повість. 2-ге вид. Київ: Знання, 2013. 176 с.
4. Самчук У. Волинь. Роман у 3-х ч. Т. 1. Київ: Дніпро, 1993. 574 с.
5. Патріотичні й небайдужі. Офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555874657142>
6. Пінчук С. Жанрові особливості самчукових романних трилогій. *Українська література. Улас Самчук* / авт.-упоряд. А. Жив'юк, Н. Паскевич. Київ, 2001. С. 60. (Усе для школи. 11 кл.; вип. 2).
7. Сеньовська Н., Скуратко Т. Діяльність освітнього волонтерського проекту «Україні потрібен кожен» у контексті патріотичного виховання. *Актуальні питання гуманітарних наук* / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 78. Том 2. С. 287-293. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/78_2024/part_2/45.pdf.
8. Ткачук М. Українська література ХХ століття: монографія. Тернопіль: Медобори, 2014. 608 с.

Молоток Наталія,
студентка групи СОУМА-32,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
Науковий керівник –
Скуратко Тетяна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

СПЕЦИФІКА ШКІЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ «ВОЛИНИ» УЛАСА САМЧУКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

У час боротьби за національну самоідентичність важливо переосмислити цілі літературної освіти школярів, адже сьогодні шкільна система має бути зосередженою на національно-патріотичному вихованні підрастаючого покоління. Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [1], «метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень» [1]. Отже, одним із пріоритетних завдань мовно-літературної освітньої галузі є формування ціннісних орієнтацій. На наш погляд, у час воєнного навчання на уроках української літератури варто зосереджувати увагу на формування дієвого патріотизму як ціннісної орієнтації школярів. У цьому контексті важливу роль відіграють уроки літератури рідного краю, адже саме на них учні знайомляться з творчістю краян, які оспівали, творчо переосмислили набутки малої Батьківщини. Так, у школах Тернопільщини на уроках літератури рідного краю

любов до усього рідного формується під час вивчення творчості С. Будного, В. Вихруща, Г. Костів-Гуски, Я. Бензи, А. Боб'юка, П. Сороки, Є. Дударя, В. Дячука, Б. Харчука, У. Самчука, В. Гнатюка, Ю. Опільського, Б. Лепкого, Б. Мельничука, Р. Купчинського, Л. Лепкого, М. Гайворонського, О. Лятуринської, Л. Крупи, Т. Фролової, О. Маковея, В. Гжицького, О. Вільчинського та ін. Важливе значення у цьому контексті має вивчення на уроках літератури рідного краю прози видатного письменника ХХ століття Уласа Самчука. Відповідно до програми регіонального курсу «Література рідного краю», у школах Тернопільщини творчість Уласа Самчука вивчається у 6 та 11 класах. Зокрема, у 6 класі на уроках літератури рідного краю рекомендується вивчення життєпису Уласа Самчука та контекстуального прочитання першого розділу трилогії «Волинь», а в 11 класі рекомендується огляд життєвого та творчого шляху митця та прочитання двох наступних частин трилогії «Волинь» (уривки).

Виводячи особливості вивчення трилогії Уласа Самчука «Волинь», звернемо увагу на хрестоматію «Література рідного краю. 5-11 класи» за редакцією Н. Біловус, Л. Боруцької, М. Кондирєвої [2], де, окрім уривків художнього тексту («Волинь»), представлено літературний портрет Уласа Самчука, довідкові матеріали з теорії літератури, а також цікаві факти про життя і творчість митця, розміщені у рубриках із промовистими назвами «Літературна п'ятихвилинка», «Літературно-мистецька вітальня», «Твій словничок», «Дізнайся більше», «Твій друг комп'ютер», «Повтори вивчене», «Таємниця письменницької шухляди», «Чи знаєш ти?», «Матеріал для допитливих». Цікаво рубриковані, на наш погляд, і запитання до тексту під загальною колонкою «Запитання і завдання» («Вчимося розуміти, пояснювати і переказувати прочитане», «Вчимося аналізувати текст, аргументувати», «Вчимося визначати і добирати мовні засоби творення образу», «Вчимося узагальнювати, фантазувати», «Перевір рівень своїх знань, виконавши тестові завдання»). Цікаво, що для учнів 6 класу після прочитання першої частини трилогії «Волинь» пропонуються завдання, максимально «наближені» до тексту

– «Твій словничок» (подається тлумачення слів, значення яких учні можуть не знати, наприклад: виступці – хатні туфлі; гелетка – клунок; гунька – одяг із домотканого грубого, переважно нефарбованого сукна; додьомбати – дійти; клямка – ручка для дверей; лемезнути – спроквола їсти та ін. [2, с. 156]); «Запитання і завдання» (подаються запитання для обговорення прочитаного «Вчимося розуміти, пояснювати і переказувати прочитане»: У яких умовах проживала сім'я Матвія? Чому впродовж дня майже ніхто з дорослих не пильнував дітей? Чим займалися дорослі члени родини? Що розповідає Улас Самчук про матір Володька? Які стосунки були між членами родини? тощо [2, с. 157]; «Вчимося аналізувати текст, аргументувати»: Які вчинки Володька тобі сподобалися, а які ні? Наскільки «малим» себе сприймав Володько? Про що мріяли діти початку минулого століття? Що спонукало Володька задуматися над тим, куди тече річка? Для чого автор вводить у твір опис сина царя? Чому п'ятирічного Володька цікавили стосунки царів? тощо [2, с. 158]; «Вчимося визначати і добирати мовні засоби творення образу»: Чому Улас Самчук, передаючи репліки Хведота, зберігає особливості дитячого мовлення? Чому письменник часто в уста героїв твору вкладає слова, які про них говорять інші персонажі? тощо [2, с. 159]; «Вчимося узагальнювати, фантазувати»: Якими секретами господарювання ділиться з читачами Улас Самчук? Чи хотілося б тобі поспілкуватися з Володьком? Якою людиною виросте Володько? Кому з твоїх знайомих, однокласників можна доручити зіграти роль Володька, а кому Хведота? тощо [2, с. 159]; «Перевір рівень своїх знань, виконавши тестові завдання»: Хто є головним сценаристом витівок Володька і Хведота? А) Василь. Б) Хведот. В) Володько. Г) Старий дід Лук'янчук. Г) Сусідські хлопчак [2, с. 162]. Цікавими під цією рубрикою є й інші завдання, наприклад: 1. Доведи (на основі першого розділу), що трилогія «Волинь» є епічним твором. 2. Чому перший розділ трилогії «Волинь» має назву «Великий похід»? Наскільки така назва є вдалою? [2, с. 162]); «Твій друг – комп'ютер» (учням пропонується підготувати і записати репортаж з уявного літературного свята, приуроченого пам'яті Уласа Самчука чи відкриттю пам'ятника цьому письменникові [2,

с. 162])).

Для учнів 11 класу після прочитання уривків із трилогії «Волинь» пропонуються завдання більш творчого характеру. Так, після безпосереднього прочитання тексту, пропонується обговорення за питаннями («Завдання і запитання»): Доведіть, що «Волинь» – роман. Наведіть факти, що «Волинь» – біографічний роман. Які соціальні зрушення в українському суспільстві змальовуються на сторінках роману? Що об'єднує романи «Куди тече та річка», «Війна і революція», «Батько і син» в роман-трилогію «Волинь»? [2, с. 532]. Цікавою, на наш погляд, також є рубрика «Літературна п'ятихвилинка», під якою подаються відомості про те, що роман «Волинь» Уласа Самчука у 80-х роках ХХ ст. висували на здобуття Нобелівської премії, але автор не став лауреатом, бо «твори письменників пригнобленого народу виявилися неконкурентноздатними не за мірою таланту, а через відсутність перекладів, відповідної реклами» [2, с. 532]. Заслуговує на увагу, на наше переконання, і рубрика «Дізнайся більше про свій край», де наведено цитату Уласа Самчука про його родинне село Дермань. Цікавою для школярів також є, на нашу думку, й інформація, розміщена під рубрикою «У літературно-мистецькій вітальні» про підстави називання Уласа Самчука літературознавцем С. Пінчуком «Гомером українського життя ХХ століття» [2, с. 533]. Для одинадятикласників запропоновано й рубрику «Твій словничок», але у ній уже розміщено не тлумачення незрозумілих для дітей слів (як для шестикласників), а інформацію про МУР (Мистецький український рух), адже концепція «великої літератури» була обґрунтована саме Уласом Самчуком і покладена в основу МУРу, який об'єднав основні мистецькі сили української еміграції. Справжньою цікавинкою для старшокласників, на наше переконання, є інформація, розміщена під рубрикою «Таємниця письменницької шухляди», де школярам подається інформація про те, що «всесвітньо відомому письменнику У. Самчуку в його творчих та життєвих буднях допомагала Тетяна Прахова (відома кіноактриса), Вони не залишили після себе сімейного родоводу, але залишили непересічну сторінку історії» [2, с. 533].

Вважаємо, що саме такий підхід до вивчення трилогії Уласа Самчука «Волинь» є дієвим і забезпечує вивчення літератури рідного краю як «підручника життя» з урахуванням пріоритетності загальнолюдських цінностей і духовно-ціннісних підходів до шкільного вивчення творчості Уласа Самчука.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/MJohEVv>
2. Література рідного краю. 5-11 класи: хрестоматія. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 600 с.
3. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. Kyiv: Litera LTD, 2019. S. 208. URL: <https://cutt.ly/QJrBeU7>.
4. Нова українська школа. Poradnik dla vchytelja. URL: <https://cutt.ly/FJy0o7G>.
5. Самчук У. Волинь. Роман у 3-х ч. Т. 1. Київ: Дніпро, 1993. 574 с.
6. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти (затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України 19.02.2021 р. № 235). Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua>.

Юзва Юлія,
студентка групи СОУМА-22,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
Науковий керівник –
Скуратко Тетяна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ
ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА
НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ**

Сьогодні, у час героїчної боротьби українського народу за право бути, пріоритетним завданням Нової української школи є зосередженість на формуванні національно-патріотичної свідомості школярів. Вважаємо, що у час воєнного лихоліття саме патріотичне виховання дітей та молоді в системі української освіти на усіх її рівнях (від дошкільної до вищої) повинно бути першочерговим. Формування ціннісного ставлення школярів до рідного народу, своєї Батьківщини, державних символів, мови, історії, літератури, культури, людей праці – одне із основних завдань літературної освіти. Важлива роль у цьому контексті відводиться урокам літератури рідного краю, адже саме на них діти знайомляться з творчістю митців свого краю, які самовідданою працею і безмежною любов'ю до усього рідного прислужилися своєму народові у формуванні його самосвідомості.

Відповідно до програми регіонального курсу «Література рідного краю», у школах Тернопільщини вивчається творчість Уласа Самчука – великого українця, видатного письменника ХХ століття, мемуариста, публіциста, редактора, журналіста, громадсько-політичного діяча 30-80-х рр. ХХ ст., лауреата Української Могиянсько-Мазепинської Академії Наук, члена уряду Української народної республіки на вигнанні, члена Об'єднання українських письменників «Слово», «Гомера ХХ століття». За словами Н. Бернадської, «постать Уласа Самчука у вітчизняному письменстві унікальна» [2, с. 171].

Улас Самчук «репрезентує покоління, яке уціліло у виразах двох воєн, яке наполегливо шукало відповіді на питання про причини національних невдач і драм, про секрети національного характеру, про шляхи становлення національної самосвідомості» [3, с. 172]. Отже, художня творчість митця є дієвим засобом на ниві формування національно-патріотичної свідомості дітей та молоді, що у наш час є надважливим завданням в системі літературної освіти школярів.

Відповідно до програми регіонального курсу «Література рідного краю» (керівник авторського колективу – Н. Ліщук; рекомендовано управлінням освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації для

використання в навчально-виховному процесі закладів освіти області), творчість Уласа Самчука вивчається на уроках літератури рідного краю у 6 класі (Життєпис Уласа Самчука. Дитячий світ мрій і фантазій допитливого хлопчика-романтика Володька (перший розділ трилогії «Волинь»)) та 11 класі (Улас Самчук. «Волинь» (уривки)).

Трилогія «Волинь» Уласа Самчука «дихає» любов'ю до рідного краю, людей праці, рідної природи, культури, історії свого народу. Вивчення на уроках літератури рідного краю в 6 класі першої частини трилогії «Волинь» – «Куди тече та річка» варто розпочати із культурно-історичної довідки «Дермань – цариця волинських сіл». Погоджуємося із авторами хрестоматії «Література рідного краю» (Н. Біловус, Л. Боруцька, М. Кондирєва), що, ознайомлюючи учнів із малою батьківщиною Уласа Самчука, варто зачитати уривок із трилогії «Волинь»: «Дермань. Це дуже простора і дуже барвиста казка. Вже здалека розгортається вона цілими милями вправо і вліво, вже здалека виринають із землі, то знов десь зникають золоті хрести її церков. Уже здалека цілими натовпами облягають зо всіх сторін краєвиди, і горе вам, чоловіче, коли ви не митець, не поет або принаймні не звичайний фотоаматор з яким-небудь «Кодаком» на через пліч. Все то кидається на вас хижо зо всіх боків, ніби згряя звірів, і хоч-не-хоч ви здаєтесь. Зупиняєтесь, знімаєте капелюх і глибинно вітаєте цю царицю волинських сіл» [1, с. 533]. Варто також, на наш погляд, розповісти школярам про Літературно-меморіальний музей видатного українського письменника та громадського діяча Уласа Самчука в Дермані, який відкрився в 1995 році за фінансової підтримки торонтівського товариства «Волинь» (Канада). Цікавою була б, на наше переконання, і онлайн-екскурсія музеєм, який, до речі, знаходиться у Дерманській гімназії, де свого часу (1917-1920 рр.; чотирикласна школа при Дерманській семінарії) навчався Улас Самчук.

Контекстуально прочитуючи з шестикласниками частину «Куди тече та річка», варто обговорити такі питання: Від імені кого ведеться розповідь? Як проводили вільний час Хведот і Володько? Як стосунки були між членами

родини? Які вчинки Володька ви підтримуєте, а які засуджуєте? Чому перша частина трилогії має саме таку назву? Якими були погляди батька на виховання дітей? Чому батько не покарав дітей за мандрівку вздовж ріки? Доцільно також звернути увагу школярів на елементи народної педагогіки у творі.

Своєрідним підсумком, на нашу думку, було б залучення школярів до творчої роботи, наприклад, скласти умовне інтерв'ю з Уласом Самчуком про його трилогію «Волинь», або ж записати репортаж з уявного літературного свята, приуроченого пам'яті митця чи відкриттю пам'ятника цьому письменникові. Цікавою була б і творча робота «Яким виріс Володька із «Волині» Уласа Самчука?». В 11 класі при вивченні уривків із трилогії «Волинь» варто зосередити увагу учнів на жанрово-композиційній структурі твору. Тут важливо, на наш погляд, з'ясувати, що об'єднує романи «Куди тече та річка», «Війна і революція», «Батько і син» в роман-трилогію «Волинь»? Доцільно, на нашу думку, також було б проаналізувати автобіографічні елементи у творі.

Отже, у час воєнного лихоліття літературна освіта школярів, на наше переконання, повинна базуватися на основах національно-патріотичного виховання, а художня творчість Уласа Самчука є добрим матеріалом для прищеплення юним українцям на уроках літератури рідного краю дієвої любові до усього свого, рідного.

Список використаних джерел

1. Література рідного краю. 5–11 класи: хрестоматія. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 600 с.
2. Самчук У. Марія: повість. 2-ге вид. Київ: Знання, 2013. 176 с.
3. Самчук У. Волинь. Роман у 3-х ч. Т. 1. Київ: Дніпро, 1993. 574 с.
4. Пінчук С. Жанрові особливості самчукових романних трилогій. *Українська література. Улас Самчук* / авт.-упоряд. А. Жив'юк, Н. Паскевич. Київ, 2001. С. 60. (Усе для школи. 11 кл.; вип. 2).
5. Шевчук В. Улас Самчук та його Волинська сага. *Українська мова і*

література в школі. 1992. №11-12. С. 30-32.

КРУГЛИЙ СТИЛ
«УЛАС САМЧУК: ІНТЕРПРЕТАЦІЇ»
 (для учнів-слухачів Тернопільського обласного відділення Малої академії наук України)

Меронюк Вікторія,
 учениця 10 класу, слухачка Кременецької філії
 Тернопільського ОКТВ МАН України,
 Кременецький академічний ліцей імені У. Самчука
 Науковий керівник –
Трачук Віра Миколаївна,
 викладач української літератури філії,
 учитель української мови та літератури,
 Кременецький академічний ліцей імені У. Самчука

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ В МАЛІЙ ПРОЗІ
УЛАСА САМЧУКА НА ПРИКЛАДІ ЗБІРКИ «МЕСНИКИ»

Творчість Уласа Самчука (1905-1987) – прозаїка, відомого політичного і громадського діяча на терені української діаспори 30-80-х рр. – невід’ємна частина української культури. У літературній спадщині письменника науковці виділяють три періоди, перший із яких європейський (1927-1938). Саме тоді був створений цикл оповідань «Месники», що став темою нашого дослідження.

Художній образ – поняття складне і багатовимірне, пов’язане з уявленнями про відношення мистецтва до дійсності, про роль митця, про внутрішні закони мистецтва, про художнє сприйняття світу.

Наше дослідження пов’язане з потребою вивчення образної системи малої прози Уласа Самчука на прикладі його збірки оповідань «Месники», оскільки цей аспект названих творів мало вивчений.

Оповідання збірки є самостійними творами, у кожному з яких розповідається про подію, пов’язану з життям одного з героїв, який у конкретній ситуації стає головним персонажем. Окремо взята історія розгортається також відповідно сюжетних елементів, характерних жанру оповідання. Проте за структурою твори збірки об’єднані в цикл спільними персонажами-месниками,

образом рідної землі – України, тематикою та глибиною ідеї. Пов’язує всі оповідання одна **тема** – буття українців в умовах опору ворожим колоніальним утискам із боку польських осадників у міжвоєнну добу (20-ті – початок 30-х рр. XX століття). Тоді Українська Народна Республіка в союзі з Польщею протистояла більшовикам і програла війну.

Герої циклу оповідань – борці (їх семеро) проти політики польських окупантів – готують повстання на теренах Волині; несуть у селянське середовище психологію, яка відмінна від патріархальної й пов’язана з палким бажанням здобути свободу. Вони здатні до самопожертви в ім’я визволення з-під ненависного гніту. Провідна думка циклу – чинити спротив загарбницькій чужинецькій владі доступними для українських селян методами.

У семи оповіданнях із десяти авторська мова поєднана поєднана з мовою героя, тобто оповідачами є автор і персонаж. Через авторський опис подаються портретні замальовки героїв, а через оповіді самих персонажів – їх емоційний, моральний та психологічний стан, викликаний певними життєвими подіями, про які вони розповідають товаришам.

У **портретних** описах персонажів вагомими деталями, на які звертає увагу У. Самчук є вираз обличчя, статура, рука, мова, але найважливіше – душевний стан, переживання: *Ольга, що її звали Волинянка, **дужий плечистий** товариш її Карпо та побратим **Панас*** [5, с. 320]. *Його щелепи, якомсь нервово забігали під гладкою, злегка засіяною чорною щетинкою шкірою його лиця. Очі, ці гострі й палаючі вогнем, як сонце, чорне сонце, розгоралися, та гасли й дивилися на широку долину, де білили хатки нашого бідолашного селянства, за душі якого точиться ось уже віками жорстока, кривава боротьба* [5, с. 330]. **Гриць** «*молодий хлопець*» [5, с. 328]; **Карпо** «*... дуже плечистий*» [5, с. 320]. **Омелько**, «*селянин-месник із Жолобок..., підносить свою дубову руку, кладе на широке чоло мозолисту долоню*» [5, с. 325]. У цій портретній характеристиці одного з месників, здається, змальовує простого звичайного селянина, який зайнятий лише повсякденною працею, щоб добути кусень хліба. Але головна суть цієї людини у внутрішніх переживаннях: *У мене ж **сталеві нерви**, а серце*

давно в шматок криці захололо, а все ж дня того не забуду [5, с. 327]. У кривавій війні він міг загинути, смерть була дуже близько: «...повернув до слухачів правий бік своєї голови. Ціла вона являла собою великий червоний шрам. Праве вухо подрохотане, ніби його подерли пси» [5, с. 326].

Ці портретні замальовки дуже скупі, але в них подані важливі деталі – персонажі міцні, загартовані, проте на них позначена печать страждань, тяжкої праці. Відомо, що людська особистість складна і багатогранна, і, щоб змалювати її в конкретно-чуттєвій формі, письменнику доводиться використовувати й інші засоби. Важливе значення у характеристиці образів-персонажів мають їх вчинки, переживання. Саме через них найповніше виявляється характер, ставлення героя до інших, до суспільства, до праці тощо. Повніше вимальовуються портретні характеристики героїв із їхніх оповідей про своє життя.

Із розповідей самих героїв дізнаємося, що підштовхнуло їх на шлях помсти. А ще відкриваємо внутрішній світ персонажів, їх світосприйняття, моральні принципи.

Шлях кожного героя до рішення примкнути до лав месників свій. Ольга Волинянка замінила рідних батька і брата: «Ця наша Татарська яма»... Але й полилася у ній кров останніх повстанців. Ось тут. Тут лежить розтрощена голова мого батька... А тут, нижче, коло ніг старого, сконав братик. Зайда польський знищив їх. Село лежало в згарищах...» [5, с. 322]. Омелька у 18 років «потягнули «атеєство спасать», побував він і на галицькій землі, потім знов у «хохляцькі, не українські полки загнаний». «Юшка з «одного котьолка» тяжким каменем залягла ... у шлунку й не давала встати, щоб карою рухнути на «рускава брата». Милий «брат» не дрімав. Він, капосний, вогнем і мечем пройшов наші землі, й поділились вороги, врїзаючи в землю нашу кордони» [5, с. 326]. Після закінчення війни Омелько з односельцями продовжили боротися проти польського свавілля, за що був жорстоко катований і відсидів у в'язниці. Проте бажання жити у вільній Україні без кордону привело його в загін месників.

Карпо, як і Омелько, після революції воював на боці червоної армії проти таких же, як він, тільки вони називали себе не хохлами, а українцями, і співали ті ж пісні, які знав він. Остаточно просвітив розум Карпа лист замерзлого «хохла» до жінки в Київську губернію, над трупом якого насміявся «отдільоний». Демида шукали самі месники, щоб долучити його до повстанської групи, оскільки слава про нього як борця ширилася в окрузі.

У кожного героя була своя історія, що спонукала стати месником, але разом вони єдине ціле – узагальнений образ борця за волю українського народу. Їх об'єднує люта ненависть до ворога, чи то польського осадника, чи російського окупанта.

При змалюванні персонажів У. Самчук акцентує увагу читача на їхній мові (окремі дослідники відносять мовний аспект у змалювання персонажа до групи психологічних [10]). Вважаємо, що мова літературного героя є однією зі складових зображення портрета, відтворення душевних переживань. Незважаючи на те, що месники загартовані в боях, переповнені ненавистю до ворогів, вони у моменти коротких тривожних перепочинків спілкуються, розповідають про себе, відкривають товаришам найпотаємніші переживання, болі, і ці душевні порухи передаються у лагідній гарній рідній мові героїв. Коли ж мова заходить про кривди, жорстокість ворогів, цілі месників, їх мова сталевіє, стає жорсткою; автор вкладає в їхні вуста навіть нехарактерні селянам гасла: *Ми, – перебив Омелько, – ми ті, що носимо у своїх грудях на місці серця розпечені на жар кусні різучого заліза й випікаємо ним на нашій землі всі ворожі нарости, мов бородавки на гарному обличчі...* [5, с. 344].

У змалюванні узагальненого образу месників У. Самчук використовує деталь числа: повстанців спершу було 5, як уже зазначалося, а потім – 7. Не випадково автор використовує таку деталь, як *сімка*. За міфологією, це магічне і священне число; уособлює мудрість, святість і таємне знання.

У зображенні узагальненого образу месників автор використовує мову публіцистичного стилю, якій характерна пафосність. Це підсилює ідейно-художній зміст циклу в цілому: *«Ми не шукаємо повороту. Ми йдемо лише*

вперед. Ми зреклися спокою, ми покохали боротьбу. Ми не знаємо жалю, ми плекаємо помсту. Ми, наперекір долі, природі, цілому світові, кидаємо виклик і заявляємо: з нами Бог і справедливість! Ми месники, а не раби» [5, с. 355].

Узагальненому образу месників в оповіданнях протистоїть страшна ворожа сила. Милій «брат» так не дрімав. Він, капосний, вогнем і **мечем** пройшов наші землі, й поділились вороги, врізаючи в землю наші кордони. І коли вже рештки нашого війська поглинули або ляхи, або білі й червоні мордвини, коли на нашій спині затанцював нагай і канчук, коли наші дівчата стали здобиччю, бранками, потіхою **цивілізованих татарських орд**, коли нам опльовано в обличчя й топтано, як найогидніший гній, лише й у мені прокинулось було бажання: – Гей! – *Хто ще має хоч краплинку людської гідності?! За зброю! Досить панувати хамові!* [5, с. 327].

Отже, Улас Самчук через портретні характеристики, описи вчинків героїв, їхню мову створив позитивний тип героя, активно діючої особистості з багатим внутрішнім світом і складним психологічним буттям. За допомогою вдалих деталей письменник зображує згуртованість месників, їх міцний характер, незламну вдачу й непереможний дух, готовність боротися за свою мрію і бажання дійти до кінця, до перемоги, хоч і ціною власного життя.

Список використаних джерел

1. Види літературного образу. URL: <http://studfile.net/preview/6833000/page:22/>
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ: Либідь, 2001. С. 205-208.
3. Образ як категорія художнього тексту. URL: <http://eprints.zu.edu.ua>.
4. Руснак І. Живий дух Уласа Самчука. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай. Дрогобич: Відродження, 2009. С. 9-28.
5. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай. Дрогобич: Відродження, 2009. С. 320-368.

Гой Софія,
 учениця 10 класу,
 Тереховлянський академічний ліцей
 імені Ярослави Стецько,
 Науковий керівник –
Миколаїв Любов Володимирівна,
 учителька української мови та літератури,
 вища категорія, учитель-методист,
 Тереховлянський академічний ліцей
 імені Ярослави Стецько

КОНЦЕПТ «ЖІНКА» В РОМАНІ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА

Улас Самчук у романі «Марія» створює образ жінки, що поєднує в собі різні аспекти жіночої долі – матері, дружини, трудівниці та символу національної стійкості. Цей образ має для письменника особистісний вимір: ім'я героїні пов'язане з першим коханням автора – Марією Зоц. Спочатку Самчук мав намір присвятити роман їй, однак згодом, на її прохання, присвяту було змінено на: «Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роках 1932-1933» [5]. На основі текстових фрагментів роману в дослідженні здійснено спробу відтворити концепт «жінка» як уособлення жіночої долі в контексті української літератури та історичної пам'яті.

Метою дослідження є здійснення лінгвоконцептуального аналізу вербалізованого образу жінки на матеріалі роману Уласа Самчука «Марія» з урахуванням історико-культурного контексту. Завдання роботи: укласти вибірку описів зовнішності жінки та змодельовати загальну структуру концепту «жінка» в романі «Марія» Уласа Самчука шляхом аналізу мікроконцептів «Зовнішність», «Біологічні характеристики», «Соціальна роль жінки».

Об'єкт дослідження – жіночий образ в романі Уласа Самчука «Марія».

Предмет дослідження – мовно-художні засоби вербалізації концепту «жінка» у романі «Марія» на основі текстової вибірки, зосередженої на мікроконцептах «Зовнішність», «Біологічні характеристики» та «Соціальна роль».

Гіпотезою дослідження є твердження, що в романі Уласа Самчука образ жінки є не лише індивідуальним портретом, а й відображенням суспільних та історичних трансформацій. Автор використав контрасти між красою та стражданням, молодістю та старістю, материнством і втратою, щоб розкрити місце жінки в українській культурі та її символічне значення як уособлення самої нації.

Концепт «жінка» є складним явищем, що відображає як зовнішні характеристики, так і внутрішній світ. Концепт вербалізується через опис зовнішності, емоційні стани, комунікацію та соціальні ролі.

В українській лінгвістиці значний внесок у дослідження концепту «жінка» зробили такі науковці: Т. Сукаленко, З. Шевчук, В. Калько, Н. Карпенко [1].

У роботі ми скористалися концептуальною структурою Людмили Ставицької. Ми проаналізували концепт «жінка», взявши такі елементи: мікроконцепт «ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНОСТІ», у межах якого розглянемо концептуальний аспект «Зовнішність»; мікроконцепт «БІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ» (концептуальний аспект «Вік»); мікроконцепт «СОЦІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ» [4].

Концепт «жінка» у художньому дискурсі розкривають через численні описи, які ми виокремили із роману «Марія» Уласа Самчука. Зовнішність жінки описується через її погляд, поставу, манеру поведінки, волосся, очі, руки. Важливою характеристикою є також вік жінки. Щодо соціальних ролей, письменник зацентрував увагу на сімейному статусі героїні: дочка, молода, одружена, дружина, мати. Для вербалізації цих аспектів використовуються різноманітні мовні засоби, що відображають традиційні та культурні уявлення про роль жінки в суспільстві.

Типовою характеристикою зовнішності жінки є врода. У романі натрапляємо на портретну характеристику зовнішності жінки, де вжито епітети потемнілі, погаслі, старі, мокрі, теплі (очі), опущені, тремтячі (вії), чорні (брови), суха, кістлява, стареча (рука), босі (ноги), випнуті, гострі (вилиці), які

підкреслюють образ жінки, виснаженої роками й долею, але внутрішньонезламної, сповненої глибокої сили та життєвої мудрості: «Кінчики проміння опалюють сухі жили руки, б'ють у запалі очі, підбарвлюють срібло волосся. Марія не жмуристь очей. Дивиться рівно і широко» [2, с. 139]. Автор устами Гната подає опис нареченої: «...з очей Марії зник вічний смуток, який не сходив у неї й тоді, коли сміялася...Під вінцем Марія бліда, як панночка. Тільки опущені тремтячі вії та брови чорніють, та кучері, що вибиваються з-під вельона...Золота дівка» [2, с. 34]. Не лише чоловіки підкреслюють красу жінки, а й жінки старші відзначають вродливість: «От так дістав жіночку! – Така кривинда, а таку підчепив кралою. Га!» [2, с. 36]. Натрапляємо в романі на ще одну не менш важливу деталь портрета жінки – погляд: «А хто тут буде? На землі?... Цей же ж, бачиш... – Марія показала поглядом на другу половину хати, де жив відділений Максим» [2, с. 109]. Цей погляд відображає Маріїну німоту перед жорстокою реальністю. Він також символізує розрив між поколіннями, драму української історії, коли родина опинялася по різні боки боротьби, а найстрашнішим покаранням ставала зрада власної крові.

Концепт «Вік» у романі розкрито через точне числове означення – 26 258 днів життя Марії, що становить 72 роки. Така математична точність акцентує завершеність її віку. Порівняння початку життя (немовляти) й кінця (старості) підкреслює образ згасання: «тридцять днів гаснула», «впалі, широко відкриті нори очей» [2, с. 141]. Контраст між дитячим сприйняттям і фінальними миттями життя посилює трагізм образу.

Соціальні ролі жінки – дружина, мати, жертва: у тексті згадуються злидні, голод, втрата дітей. Символом скорботи виступає сцена: «Жалібні співи, кадийний дим, ридання Марії і жінок». Наприкінці священник сказав: «Сестро, чую біль твій, біль матері, яка тратить свого первенця» [2, с. 43]. Контрастом у цьому уривку є сльози та молитва. Такий опис трагедії жінки розкриває соціальну роль жінки як матері, яка не лише дає життя, а й змушена переживати найважчий біль – втрату дитини.

У нашій текстуальній вибірці жінка часто постає об'єктом чоловічого погляду. Одне з найбільш укорінених тверджень: «Не личить бути жінці вищою від чоловіка» [2, с. 26], – відображає уявлення про жінку як підлеглу, залежну від чоловіка. У нашій текстовій вибірці читаємо: «Тобі треба сидіти в світлиці, накинути царську одіж і бути чиєюсь царицею» [2, с. 22], – так Гнат захоплюється красою жінки. А ось рядки: «Жінка не буде більше рабою чоловіка. З ким захоче, з тим буде спати» [2, с. 103], – за пафосним гаслом ховалася брудна, жорстока буденність, у якій жінка стала жертвою нової системи.

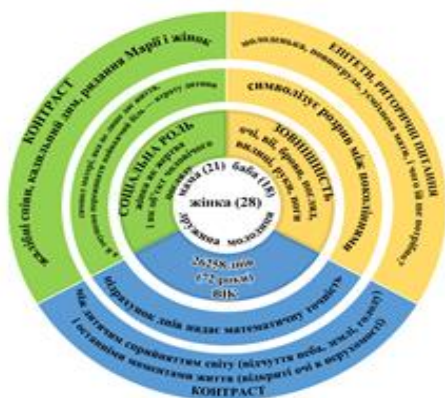

Рис.1

З вибірки текстового матеріалу ми змоделювали концепт «жінка» за такою схемою: ядро – жінка, синоніми до слова «жінка»; приядерна зона – «Зовнішність», «Вік», «Соціальна роль жінки»; ближча периферія – образні асоціації; дальша периферія – художні засоби (Рис.1).

Ми створили словесні моделі за допомогою вправ «Синонімічна діаманта» та

«Антонімічний даймонд», що мають чітко визначену структуру для глибшого розкриття образу жінки.

ДІАМАНТА

Жінка

Бліда, виморена

Здіймає, молиться, падає

Приймає свої дари.

Сирота, молода, дружина, стара

Дивиться, не жмуристь,

направляє

Мати

ДАЙМОНД

Молода

Усміхнена, молоденька

Тішилась, сміялася, обняти бажала б

Під вінцем бліда як панночка. Соромиться старечої сльози.

Не могла зупинитися, не засліпла, говорила

Одрипана, суха, сива

Стара

Обидві вправи допомагають показати життєвий шлях жінки через короткі, але місткі слова. Ці вірші – є нашим художнім узагальнення концепту «жінка» в романі «Марія» Уласа Самчука.

Отже, концепт «жінка» у романі Уласа Самчука «Марія» відображає її різні соціальні, емоційні та культурні ролі. Ядро концепту складається з основних уявлень про жінку як матір, берегиню дому, символ краси й терпіння. Приядерна зона включає конкретні ролі й характеристики, ближча периферія – образні асоціації, а дальша периферія – художні засоби, що розкриваються через ставлення до жінки в суспільстві. Улас Самчук створив складний образ жінки: вона може бути сильною, терплячою, мудрою, але водночас залежною від суспільних норм і влади чоловіків.

Список використаних джерел

1. Рудюк Т. Вербалізація концептів чоловік, жінка в українській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 20 с.
2. Самчук У. Марія. Куди тече та річка. Київ: Наукова думка, 1999. 416 с. (Бібліотека школяра).
3. Ставицька Л. Гендер: мова, свідомість, комунікація / Інститут української мови НАПН України. Київ: КММ, 2015. 440 с.
4. Сукаленко Т. Мовні одиниці у формуванні концепту «жінка» у сучасній українській лінгвокультурі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 47, С. 199-205.
5. Улас Самчук: історії кохання. *На скрижалях: сайт*. URL: http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/11/blog-post_27.html.

**ЗБІРНИК ТЕЗ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«КУДИ ТЕЧЕ УКРАЇНСЬКА РІЧКА:
ТВОРЧИЙ УНІВЕРСУМ УЛАСА САМЧУКА»
(ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕННИКА)**

20 ЛЮТОГО 2025 РОКУ

Упорядник: *Світлана Бородіца*
Комп'ютерна верстка: *Тетяна Скуратко*